

de lichte voorde

periodiek van de
VERENIGING VOOR oudheidkunde te lichtenvoorde

No. 70
april 2016
ISSN: 0927-6688

Boekelder
stoffering

HUBERS keurslager

GRAND CAFÉ MARKT 5
Eten, drinken en meer...

STEENTJES
Makelaars
Taxateurs

W&I

BOUWBEDRIJF HARBERS

Brazzel
Schoon, veilig & gezond

**garage- en verhuurbedrijf
sputinrichting
ENGELBARTS**

Brudo 40 JAAR
slaapkamerspecialzaak

HULSHOF
KANTOOR SPECIALISTEN

meneer
Kees

JO
JOHN THEIJSSEN TWEEWIELERS

hubo

Hypotheek Desk
Wormgoor

de pedicure
Rianne Berentsen-Sronde
Tel.: 374031

Gierkink Makelaars

Herensalon Jansen

OK
DA'S HELDER

UNIVÉ
VERZEKERINGEN

TENTEN SOLAR

RINGFOTO
Primeus

Rabobank

McWindo's
digitale printservice - www.mcwindos.nl

Café Zaal Hogenkamp

KLEVENTA

OBBINK
EEN-STER IN ELECTRONICA

DE VERFDISCONTER

delicious Doppen

Nature Geschied
Kennis en kennis in Haren

JB
AUTORENDRIJ BLEUWINK
ALLES OMGEFEN EEN DAG

Inhoud De Lichte voorde nummer 70

<i>Frits van Lochem</i> Voorwoord	2
<i>Henk Hanselman</i> De collectie briefhoofden van de voormalige gemeente Lichtenvoorde <i>Vervolg</i>	3
<i>Mevr. J.C. Huigen-Gijsbers (1911-2007)</i> Een spannende dag (1944)	7
<i>Henk Hanselman</i> Zoeaven uit Lichtenvoorde en Groenlo	10
<i>Theo Withag</i> De Groet	29
<i>Arnold Pluimers</i> Ontwikkelingen in de gemeente Lichtenvoorde vanaf 1851 Deel III	37
<i>Gerard Eppingbroek</i> Ons zoekplaatje	53
Aanmeldingsformulier	55

Colofon

De Lichte voorde is een halfjaarlijkse uitgave van de Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde. De vereniging stelt zich ten doel het onderzoek naar de geschiedenis van de voormalige gemeente Lichtenvoorde in de breedste zin van het woord te stimuleren en te bevorderen.

Redactie: Nic Adema, Henk Hanselman, Frits van Lochem en Arnold Pluimers

Tekstcorrectie: Nic Adema en Antoon Driessen

Eindredactie en vormgeving: Nic Adema en Henk Hanselman.

Druk: McWinDo's print- en copyservice, Lichtenvoorde

Adres redactie: info@oudheidkundelichtenvoorde.nl

Bij de afbeelding op de voorkant

In de periode 1946 tot midden 1950 verbleven in het toenmalige Nederlands-Indië meer dan 150.000 dienstplichtige Nederlandse militairen. Plaatselijke thuisfronten in Nederland onderhielden de band met de soldaten. In Lichtenvoorde gebeurde dit door o.a. het gemeentelijke maandbericht 'De Groet' waarvan op de voorpagina het logo. In het artikel van Theo Withag leest u er meer over.

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan met schriftelijke toestemming van de auteur.

Voorwoord

Door Frits van Lochem
Redactie-coördinator

Hierbij bieden wij u periodiek nr. 70 aan. Onze laatst uitgegeven periodiek was nr. 69 in het najaar van 2014.

Vanwege de 70-jarige herdenking van de bevrijding in het afgelopen jaar hebben wij in plaats van de gebruikelijke periodiek in het voorjaar de Lichtenvoordse oorlogskroniek getiteld 'Het oorlogsdagboek van Fie Kruip' uitgegeven in samenwerking met drukkerij Westerlaan. In plaats van de najaarsperiodiek kochten wij voor u het boek 'Eendracht maakt macht' over de vakbeweging in Lichtenvoorde door Benno van Lochem.

Dit nummer 70 is weer een traditionele periodiek met een aantal interessante artikelen die er maar net in pasten.

Het eerste artikel van Henk Hanselman brengt een tweede serie fraaie, oude briefhoofden van vroegere, Lichtenvoordse bedrijven in beeld. De eerste serie is in 2014 gepubliceerd.

Het tweede artikel 'Een spannende dag' is een verslag van mevrouw Huigen-Gijsbers, destijds wonende te Vragender naast de toenmalige 'School met den Bijbel', waarvan haar man hoofd was. Henny Bennink heeft het verslag ontvangen en Nic Adema heeft het bewerkt.

Vervolgens is er een artikel van Henk Hanselman getiteld 'Zoeaven uit Lichtenvoorde en Groenlo'. Zoeaven zijn vrijwillige katholieke soldaten die rond 1867 naar Rome trokken om de paus en zijn bezittingen te helpen verdedigen. Het toeval wil dat de Oudheidkundige vereniging Groenlo in haar laatste uitgave 'Grols Verleden' ook een artikel heeft gewijd aan 'Zouaven uit de Oost-Achterhoek'. Je ziet het verschil, in Grolle schrijven ze 'zouaven', iets anders dus deze artikelen zijn puur toevallig en beide geheel afzonderlijk tot stand gekomen zonder dat er onderling contact over is geweest.

Dan hebben we het artikel 'De Groet' van Theo Withag. Dat artikel gaat over het contact tussen de destijds naar Nederlands-Indië uitgezonden soldaten en het thuisfront hier in de

gemeente Lichtenvoorde. Tussen 1946 en 1950 moesten meer dan 150.000 militairen naar Nederlands-Indië omdat de overheid dat toen noodzakelijk achtte. Zeer velen zijn daar gesneuveld. Het toepasselijk logo/briefhoofd siert de omslag van deze periodiek. We hebben niet kunnen achterhalen, wie dit heeft ontworpen. Mocht u het weten, geef het dan s.v.p. aan ons door. Bij voorbaat dank.

Zoals gewoonlijk is er ook weer de rubriek Gemeenteverslagen van Arnold Pluimers, dit keer over de periode 1871-1880. Boeiend om te lezen, wat er in die tijd allemaal omging in onze gemeente.

Verder sluiten we zoals te doen gebruikelijk af met het zoekplaatje van Gerhard Eppingbroek.

De excursie afgelopen jaar, de Battle-fieldtour naar Oosterbeek en Arnhem op vrijdag 29 mei 2015, is succesvol verlopen. Onze gids Wibo Boersma heeft ons op boeiende wijze rondgeleid. Helaas is er in deze periodiek geen ruimte meer voor een wat meer uitgebreide terugblik.

Wij willen u ook graag wijzen op de bijlage inzake de excursie op zaterdag 21 mei a.s. naar Billerbeck en Havixbeck. Deze excursie gaat alleen door bij voldoende deelname. Bijzonderheid is, dat ze in samenwerking met Oudheidkundige Vereniging 'Zuwent' georganiseerd wordt.

En tot slot:

De redactie is geïnteresseerd in verhalen en artikelen die geschikt zijn voor publicatie in onze periodiek. Mocht u wat hebben, we zullen graag bekijken of het gepubliceerd kan worden. U kunt daarvoor met één van onze redactieleden contact opnemen. Namen en adressen vindt u achterin de periodiek.

Veel leesplezier!

De collectie briefhoofden van de voormalige gemeente Lichtenvoorde

Door Henk Hanselman

Soms is het enige wat uit het verleden van een bedrijf over is, een mooi getekend briefhoofd. Niet alleen spreekt dat tot de verbeelding maar het heeft vaak ook een esthetische en informatieve waarde. Informatief kan het zijn voor verzamelaars van straatbeelden of van omgevingslandschappen die er niet meer zijn. In dit nummer van onze periodiek enkele voorbeelden van Lichtenvoordse bedrijven waarvan in elk geval het briefhoofd nog over is, dat ons iets van de vroegere uitstraling van dat bedrijf laat zien.

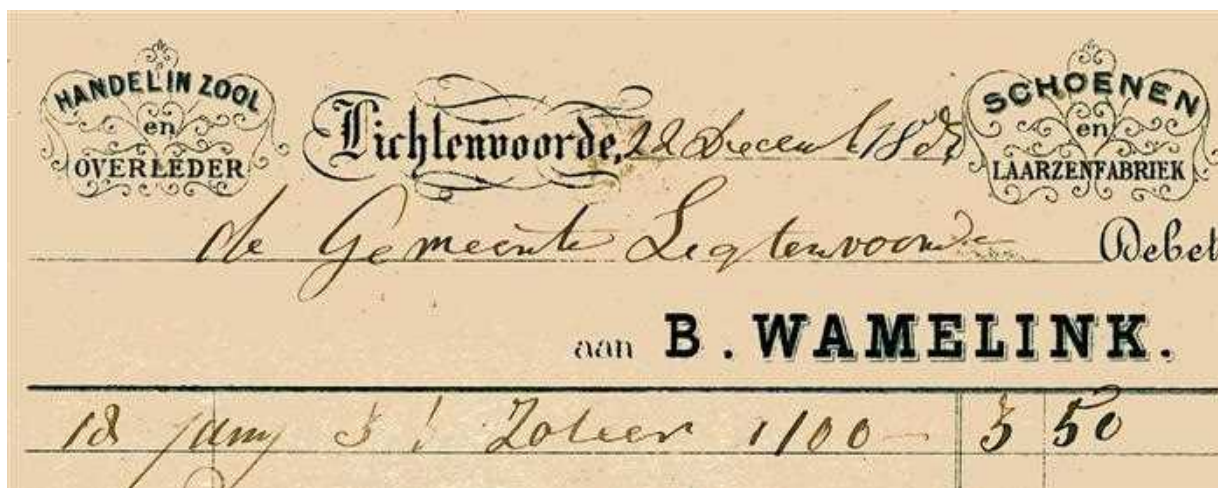
Het bedrijf van loodgieter, koper- en blikslager F.W. Weenink was gevestigd op de hoek van de Rapenburgsestraat en de Markt op het adres Rapenburgsestraat nr. 1. Later werd hier een postkantoor gebouwd en nog weer later de ABN AMRO Bank. Tegenwoordig is er De Juwelier gevestigd, Markt 9.

Felix Wilhelmus Weenink emigreerde in oktober 1891 naar Evansville in Amerika. Het uit 1881 stammende briefhoofd is het oudste van een Lichtenvoords bedrijf dat er niet meer is.

Op het briefhoofd zien we links een compositie met een wat merkwaardige waterpomp, een gereedschapsemmer met loodgietersgereedschap, een smeltkroes voor lood en een onduidelijk voorwerp, vermoedelijk een olielamp. Erboven staat de tekst: Loodgieter, koper- en blikslager en

daaronder: Lampen en Pompenmaker.

Rechts is een tableau getekend met daarop links een oliekan en een jutezak met kruiden. In het midden op de voorgrond een sigaar, daarachter twee houten botervaten en op de achtergrond een voorraadkist met daarop een in een doek gerold naegelholt of gedroogde achterham. Rechts verpakking met onbekende inhoud. Boven dit tableau staat de tekst: Sigaren in soorten en daaronder: en kruidenierswaren. Midden in het briefhoofd staat de met krullen versierde plaatsnaam: Lichtenvoorde en een regel voor het invullen van de datum. Opmerkelijk is het voorgedrukte jaartal 1871. Weenink heeft in dat jaar kennelijk veel van deze nota's laten drukken want tien jaar later in 1881 wordt de opdruk nog steeds gebruikt.

De schoenmakerij van B. Wamelink was gevestigd aan de Rapenburgsestraat nr. 13 en is later voortgezet door zijn neef J.H.B. Weenink. Rond 1965 vestigde zich in het pand de juwelierszaak van Kortjes en nu, anno 2016, is er de winkel van Zij-mode gevestigd.

Het briefhoofd van de firma Wamelink is eenvoudiger van opmaak dan het vorige.

Omgeven door sierlijke krullen staat bovenaan

zowel links als rechts weer een tekst met een overzicht van de nering in de winkel. In het midden staat de plaatsnaam Lichtenvoorde met een stippellijn voor het invullen van de datum. Het jaartal is deels voorgedrukt. Daaronder een regel voor de adressering en vet gedrukt de naam van de eigenaar: B. Wamelink. Het briefhoofd wordt afgesloten met een dik gedrukte lijn.

Het bedrijf van de naai- en breimachinehandel annex fietsenmaker J.B.H. Willemsen was gevestigd aan de Markt nr. 4. Later was er achtereenvolgens de ijzerhandel van Jolink, Roelofs en Schutten. Thans is het pand een deel van café Markt 5.

Na 1900 ontstaat er een mode waarbij bedrijven beelden van de eigen fabrieksgebouwen op briefpapier drukken, soms in meerkleurendruk. Een ondernemer wil zijn bedrijf zo mooi mogelijk weergeven. Vooral bij grotere complexen zie

je dan een getekend panorama met fabrieken, spoorlijnen en fabrieksschoorstenen afgebeeld. In de beelden wordt dikwijls een overdreven voorstelling van het bedrijf gegeven. Willemsen had zelf geen fabriek maar gebruikte voor zijn briefhoofd het fabriekslogo van zijn leverancier Claes & Flentje. Voor het drukken van het fabriekslogo is een lijncliché gebruikt. Bij deze techniek wordt vooraf een zwart-wit pentekening gemaakt die door etstechnieken wordt overgebracht op het metaal van het cliché.

Een Lichtenvoords bedrijf dat zich een wat duurder briefhoofd kon permitteren was dat van schoenfabrikant H.B. Sterenberg, ook bekend onder de naam Sterenberg-Jochem. Het bedrijf, opgericht in 1875, heeft bestaan tot 1964 en was gevestigd aan de Nieuwe Maat nr. 4. De twee hier getoonde briefhoofden zijn gemaakt in steendruk of lithografie. Dat is een verfijnde techniek van drukken waarbij in een speciale kalksteen een tekening wordt gemaakt die daarna meestal in kleur op papier wordt afgedrukt. Voor

kleurendruk zijn meerdere drukgangen nodig. Op dit briefhoofd wordt ook het telefoonnummer genoemd: 8! De fabrieksgebouwen zijn door de lithograaf getekend in het zogenaamde vogelvluchtperspectief. Dit is een techniek waarbij de tekenaar zijn onderwerp tekent gezien vanuit een hoger gelegen standpunt. De werkelijkheid wordt dan meestal wat overdreven voorgesteld. Zie ook het briefhoofd van Willemsen, hiervoor.

Een mooi voorbeeld van een lithografisch briefhoofd is dat van de Coöp Zuivelfabriek aan de Zieuwentseweg nr. 4 uit 1939. Rond 1950 is de fabriek vervangen door nieuwbouw. In 1978 was de fabriek door fusies in de zuivelindustrie niet meer nodig en zijn op deze plaats woningen gebouwd. Het enige nog overgebleven gebouw is de villa, die links op het briefhoofd te zien is, thans Zieuwentseweg 2. In het logo zijn de fabrieks- en plaatsnaam met een speciale inkt in verhoogd reliëf gedrukt. Ook hier ziet u de fabrieksgebouwen in vogelvlucht afgebeeld.

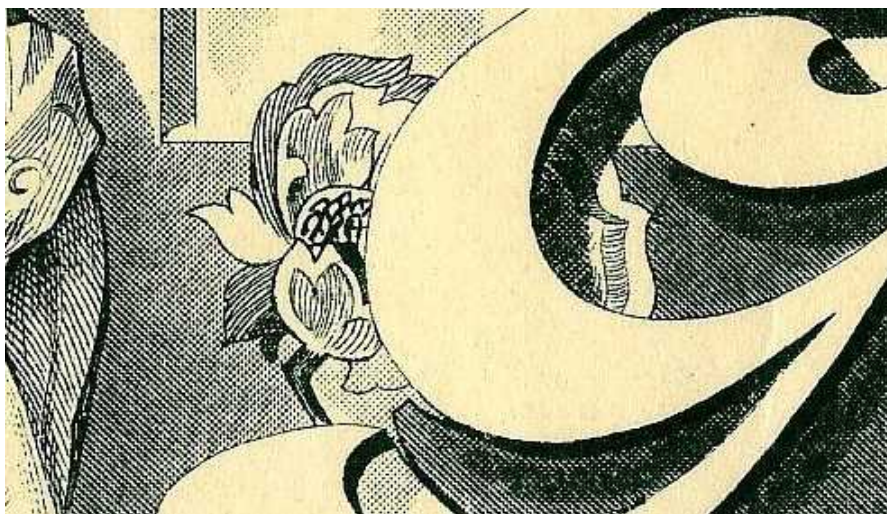
Het bedrijf liet in dit briefhoofd trots zien dat het het predicaat Hofleverancier mocht voeren. Het predicaat Hofleverancier werd in 1815 ingevoerd door Koning Willem I en is samen met het predicaat Koninklijk (1806) één van de oudste Koninklijke onderscheidingen van ons land. In het briefhoofd is getracht niet alleen de fabrieksgebouwen weer te geven maar ook de kwaliteit van de gemaakte boter door in het logo afbeeldingen op te nemen van de onderscheidingen die het bedrijf internationaal had behaald.

Vleeswarenfabriek Hulshof was gevestigd aan de Korte Rapenburgsestraat nr. 5. Later was op deze plaats Slagerij Roosendaal. Anno 1916 is er op nr. 5a de winkel van Schuurmans Schoenen en op nr. 5b de drogisterijketen Etos.

Het briefhoofd van de firma Gebroeders Hulshof is gedrukt door de Amsterdamse lithografische drukkerij Belderbos & Coesel. Deze drukkerij is bekend geworden door de druk van enkele prentenboeken voor kinderen en door een onder liefhebbers bekend album van de Peijnenburg koekfabriek.

Het ontwerp is in Jugendstil of Art Nouveau stijl en is in de details heel mooi getekend. Centraal staat in sierlijke letters de firmanaam, Gebroeders Hulshof. De vrouwenfiguur links staat of beweegt zich voort op een gemest varken. Omgeven door een stralenkrans houdt ze in haar linkerhand een gerookte ham. In de andere hand houdt ze een palmtak, hier het symbool van kracht en vruchtbaarheid. De vrouwenfiguur is waarschijnlijk een verbeelding van een Griekse godin. In dat geval bevat het ontwerp nog de nodige symboliek.

Details in het ontwerp van het briefhoofd Hulshof.

Een spannende dag (1944)

door Mevr. J.C. Huigen-Gijsbers (1911-2007)

Noot van de redactie

Mevrouw Huigen-Gijsbers woonde in de oorlog in Vragender. Via Henny Bennink ontving de redactie in 2014 van haar zoon Jan aantekeningen van een voorval uit de 2e Wereldoorlog in Vragender.

Nic Adema heeft voor deze uitgave de teksten bewerkt.

Het is voorjaar 1944, maar wie let nog op het uitlopend groen....., zingende vogels....., bloeiende krentenbomen....?! Het leven wordt beheerst door de oorlog, vluchtelingen, honger, ellende... Wie kijkt er 's avonds nog naar de maan en sterren?

Het zijn de zoeklichten die met hun felle stralen hun 'prooi' zoeken langs de lucht, de ronkende bommenwerpers en de rosse gloed van de brandende steden in het vijandelijke land die onze bange aandacht opeisen.

*Mevrouw Huigen-Gijsbers.
Foto collectie Jan en Anneke
Huigen.*

Meestal bereikte het 'oorlogstuig' - de ronkende bommenwerpers - 's avonds tegen een uur of elf hun doel op de 'dodentocht' naar de grens van het vijandige Duitsland, niet zo ver van onze woonplaats verwijderd, maar op deze dag was het 's middags al onrustig in de lucht. Ik zat met de drie kinderen op de divan in de kamer. Telkens rommelde het, alsof er bommen vielen en mijn man ging even naar buiten om poolshoogte te nemen. Ineens kwam er een slag die alles deed trillen en de kinderen doken angstig tegen mij aan. Wiesje (5 jaar) zei: 'Laten we maar gaan bidden, mamma'.

Mijn man kwam even later binnen. Hij was buiten languit op de grond gevallen en dacht wel dat er een bom gevallen was. Later bleek dat een aangeschoten vliegtuig in een weiland niet ver bij ons vandaan een noodlanding had

gemaakt. Wij wonen niet ver van de Duitse grens en dikwijls gebeurt het dat een aangeschoten geallieerd vliegtuig op de terugweg nog juist onze grens weet te bereiken... maar dan, soms al brandend, neerstort in onze omgeving..., jonge mensenlevens met zich meevoerend naar dood, leven of gevangenschap.

Zo is dat ook gebeurd met een Amerikaanse bommenwerper en drie bemanningsleden. Ze wisten met hun kist een wonderbaarlijke noodlanding te maken, dicht bij een boerderij en brachten het er levend af. Eén van hen brak een been en werd krijgsgevangen gemaakt door de Duitsers, die een post hadden op zo'n 200 m afstand van onze woning, maar de twee andere piloten, waar waren die gebleven? Dat wil ik u vertellen.

Wij woonden dicht aan de grote weg. De dag na het neerkomen van het vliegtuig, wat stiekem hét gesprek van de dag was, zag ik iemand gehaast naar ons huis komen. Mijn man liet hem binnen. De man was erg zenuwachtig en met gedempte stem vertelde hij hoe ze op de boerderij van zijn

schoonvader twee piloten verborgen hielden. Wij kenden de familie Kamperman erg goed en wisten dat ze te vertrouwen waren. Omdat er niemand was die Engels sprak of verstond, kwamen ze vragen of mijn man, die Engelse les gaf, niet zou willen komen om met ze te praten.

Dat was natuurlijk een riskant iets, want de Duitsers patrouilleerden geregeld, hielden ieder die hen verdacht voorkwam aan en waren gewapend met geweer en handgranaten. Je wist - als je gesnapt werd, kreeg je de kogel. Mijn man hoefde niet lang na te denken en zegde toe 's avonds in het donker te zullen komen. Met angst en beven wachtte ik hem die avond op, dankbaar toen hij weer heelhuids binnen was. Dicht bij de boerderij had men in een hooiberg de carrosserie van een auto verborgen. Door enkele balen eruit te trekken kon je erin komen en dan betrekkelijk veilig de tijd doorbrengen. Natuurlijk hadden de Duitsers de omgeving afgezocht naar piloten, ja zelfs met de geweerloop in de hooiberg gestoken..., maar niets gevonden! Wie twijfelt nog aan Goddelijke bewaring...? Zo ging mijn man gedurende enkele avonden naar die schuilplaats. Zo kwam mijn man daar terecht bij die twee vliegeniers. Ze hadden 'hoge nood', wat met een emmer werd verholpen! Bij 't licht van een kaars kon de kaart bestudeerd worden. Zo konden ze zich bij het licht van een kaars

oriënteren en nagaan waar ze zich bevonden. Ze wilden zo spoedig mogelijk terug, dus moest de 'ondergrondse' gewaarschuwd worden. Hij kroop bij de mannen in de auto, bracht radioberichten en een kaart mee.

Natuurlijk werd er door de ondergrondse aan gewerkt om hen zo spoedig mogelijk op een veilige vluchtroute te brengen. De vliegeniers moesten andere kleren hebben en al met al zou het een paar dagen duren eer dat alles geregeld was. Zo werd afgesproken dat ze 's avonds, wanneer mijn man er was, uit de auto konden komen. Ze hoorden dan het laatste nieuws en hadden de gelegenheid even in de frisse lucht te zijn en zich te kunnen bewegen.

Het waren - ook voor ons - spannende dagen! De Duitsers zochten de omgeving af en kwamen bij verschillende boerderijen zoeken, maar juist dié boerderij sloegen ze over! Wonderlijk? We zagen patrouillerende Duitsers met handgranaten aan de laarzen voorbij gaan. We zagen het als Goddelijke leiding!

Na enkele dagen kwam het bericht dat ze zouden worden opgehaald. Hun uniformen en laarzen werden in melkbussen gedaan en in de grond gestopt met hun adres op een papier erbij in om later hopelijk nog eens contact met hen op te kunnen nemen. De ene piloot had de lengte en het formaat van mijn man en zo ging mijn man de laatste avond voor hun vertrek met een koffer met kleren en schoenen op de fiets naar de boerderij. Juist toen we afscheid namen, klonken er geweerschoten uit de richting van waar de boerderij lag. De schrik sloeg ons om 't hart! We wachtten nog even af, maar het bleef verder stil. Na beloofd te hebben goed uit te zullen kijken en dubbel voorzichtig te zijn, vertrok hij. Biddend heb ik die avond op zijn terugkomst gewacht! Hoe zou dit aflopen? Maar in die dagen leefde je ook dicht bij God en Hij verhoorde gebeden en gaf moed en kracht. Goddank, is alles goed gegaan. Naderhand bleek dat het schieten afkomstig was geweest van baldadige Duitse soldaten, niet vermoedend hoeveel spanning die schoten veroorzaakten! Mijn man kwam laat thuis. Alles was goed gegaan en de vliegeniers

zijn weggekomen, opgehaald door mensen van de ondergrondse.

Na de oorlog hebben we nog veel moeite gedaan om weer in contact te komen met de piloten.

Mijn man had de namen van de vliegeniers onthouden, maar 't lukte niet. De uniformen, die in de melkbussen ergens in de grond waren gegraven, bleken half vergaan door grondwater en de adressen die erbij in gestopt waren, waren onleesbaar geworden!

Ver na de oorlog (1963) verhuisden wij naar een andere plaats en we hoorden niets meer daarover. Toch werden we - een jaar of tien geleden - nog eens door iemand opgebeld, die vertelde dat die piloten ook op een adres in Wierden waren geweest. We zochten die mensen op en inderdaad bleken die namen te kloppen. We hoorden ook dat die Amerikanen toch terug waren geweest bij hun eerste onderduikadres. Jammer genoeg is er met ons nooit meer contact geweest. We waren blij dat ze 't overleefd hadden en op hun basis terug waren gekeerd. 't Belangrijkste is, dat ze gered werden en de oorlog overleefden!

Zoeaven uit Lichtenvoorde en Groenlo

Door Henk Hanselman

Rome, 20 september 1870. Het beleg van de stad is na enkele beschietingen beëindigd. Om verder bloedvergieten te voorkomen is de strijd gestaakt. Op de Sint Pieter en de Romeinse stadsmuren zijn witte vlaggen gehesen. De paus heeft zich teruggetrokken binnen de muren van het Vaticaan. Het leger van Garibaldi en koning Victor Emanuel is langs de Porta Pia de Eeuwige Stad binnengetrokken en naar verwachting zullen de 5000 pauselijke zoeaven vandaag nog worden ontwapend. De stad werd met 60.000 manschappen belegerd.

Zo zou een krantenbericht van die dag begonnen kunnen zijn. Waar ging het in deze strijd om en waarom vochten zoveel Nederlandse en Belgische jongens, ook uit Lichtenvoorde en Groenlo, in dit zoeavenleger ?

Italië in het midden van de negentiende eeuw.

Na de val van Napoleon werd in 1815 door het Verdrag van Wenen Noordwest-Italië (hoofdsteden Milaan en Venetië) weer toegewezen aan de Oostenrijkse Habsburgers. Noordwest-Italië met Sardinië werd het koninkrijk Piëmont. Turijn werd hoofdstad. Parma, Modena en Toscane werden weer zelfstandige staatjes; Napels en Sicilië in het zuiden werden toegewezen aan de onbekwame dynastie de Bourbon. In het midden werd de Kerkelijke Staat hersteld,

Rome werd opnieuw de hoofdstad en de paus weer staatshoofd en kerkelijk leider. Basis voor de burgerlijke wetgeving werd het kerkelijk recht. Overheidsfuncties kwamen zoals vroeger weer overwegend in handen van de geestelijkheid. Dit leidde tot vreemde situaties en gebrek aan vrijheid en rechtsongelijkheid van de bevolking. Bijvoorbeeld, wie met Pasen niet biechtte, riskeerde celstraf. Ketters mochten weer vervolgd worden en in het bevolkingsregister werden joden veelal niet meegeteld. ¹⁾

Kaartje Italië na 1815

De kerkelijke staat en het Italiaanse nationalisme

Zoals in zoveel Europese landen heerste er ook in Italië in de eerste helft van de negentiende eeuw armoede en ontbrak het aan vrijheid en rechtszekerheid. Rond 1860 ontstond een nationalistische stroming (*Risorgimento*) die streefde naar één groot Italiaans koninkrijk onder koning Victor Emanuel II van Sardinië. Onder leiding van Minister Cavour en de vrijheidsstrijder Garibaldi werden de staatjes in Zuid-Italië verenigd. De paus was aanvankelijk voorstander maar later een fel tegenstander van dit eenheidsstreven, omdat de Kerkelijke Staat klem kwam te zitten tussen het noorden en het zuiden en hij geen constitutionele monarchie wilde. ²⁾

In 1860 echter kwam de bevolking vanwege corruptie en slecht bestuur daadwerkelijk in opstand. ³⁾ De Nationalisten annexeerden toen het grootste gedeelte van het pauselijke gebied.

Met de hulp van een kleine Franse bezettingsmacht slaagde Paus Pius IX er in om Rome en omgeving, het zogenaamde Patrimonium Petri of het Sint Petrus Erfgoed, te behouden.

Een krachtiger leger was daar nodig en daarom werd op 1 januari 1861 een nieuw *zoeavenleger* (in dit artikel wordt verder de huidige spelling, *zoeaven*, aangehouden) opgericht. Naam en uniformen werden ontleend aan de Franse soldaten die al in Noord-Afrika hadden gevochten. Vrijwilligers van alle nationaliteiten konden dienst nemen en de paus richtte een oproep tot katholieke jongeren in de wereld om hem te hulp te komen. Tussen 1860 en 1870 meldden zich ongeveer 10.000 vrijwilligers waaronder 3.181 Nederlanders, 2964 Fransen en 1.634 Belgen.

De drie hoofdrolspelers: Links paus Pius IX, in het midden Giuseppe Garibaldi en rechts koning

Victor Emanuel II. Foto's: Wikimedia.

De *zoeaven* werden voor allerlei zaken ingezet: het verdedigen van de pauselijke bezittingen, het zuiveren van de staat van roversbendes, maar ook voor het verzorgen van zieken en het begraven van overledenen bij een cholera-epidemie in 1867.

In het najaar van 1867 trachtten de Garibaldisten opnieuw het gebied van de paus te veroveren. Bij Mentana, een stadje bij Rome, werden ze door het *zoeavenleger*, samen met een Franse legereenheid, overweldigend verslagen. Dertien Nederlandse *zoeaven* sneuvelden. Garibaldi werd gevangen genomen. Drie jaar later, in

1870, brak de Frans-Duitse oorlog uit en trok Napoleon III zijn beschermleger uit Rome terug. Voor de Garibaldisten was dit de gelegenheid om in het voorjaar Rome opnieuw te belegeren, nu met 50.000 soldaten en 200 zware kanonnen. Tegen deze overmacht was het *zoeavenleger* niet opgewassen. Na de beschieting van de Porta Pia en een bemiddeling door de paus werd de strijd op 20 september gestaakt. Het pauselijk *zoeavenleger* werd ontbonden en de soldaten naar huis gestuurd. Een jaar later, in 1871, accepteerde Pius IX de Italiaanse garantiewet en ging in ballingschap in het Vaticaan. Hij beschouwde

zich voortaan als de *gevangene van het Vaticaan*. Pas in 1929 kwam er een regeling tot stand tussen de Italiaanse regering van Mussolini en de paus. Het Vaticaan, het buitenverblijf Castel Gandolfo,

het pauselijk radiostation, en de kerken Sint Jan van Lateranen, Santa Maria Maggiore en de Sint Paulus buiten de Muren werden teruggegeven aan de paus. Vaticaanstad werd een soevereine staat.

De pauselijke zegening van de zoeaven op het St.-Pietersplein op 25 april 1870. Foto: Wikimedia.

Vincent van Gogh schilderde dit portret van Eugène Milliet, tweede luitenant van het derde regiment der zoeaven. Milliet en Vincent van Gogh raakten bevriend in 1888. Foto Wikimedia.

AMSTERDAM, 27 September. Rome. Rome is gevallen. Dat is het laatste feit dezer veelbewogen dagen. Rome, de koningin der wereld, de beheerscheres van al wat gelooft in God en zijne Kerk, het gemeengoed der geheele katholieke menschheid is de hoofdstad geworden van het rooverkoningrijk! Schande over hen, die deze daad hebben gepleegd; nog meer schande over hen, die op nederlandschen bodem ze hebben toegejuicht. Rome is gevallen..... Neen, gevallen niet. Men heeft der koningin de kroon van het hoofd gerukt, den staf uit de handen gewrongen, den purperen mantel van	zwak de lijnen zal aangeven, die zoo diep gegrift staan in onze ziel, dat ons woord slechts schaars den gloed kan vertolken, waarmede uwe aanschouwing ons vervult. Maar gun het ons u te aanschouwen, »ons heerlijk, ons onvolprezen Rome, opdat we bij u troost vinden en kracht.» Daar zijn steden wier grootheid in een geheimzinnig waas schijnt gehuld. Haar naam alleen reeds vervult ons met een zekere eerbiedige aandoening, wekt eene bezieling bij ons op, waarvan wij den oorsprong kunnen aangeven, noch de vlugt meten. Allen kennen ze, allen begrijpen, dat er iets gewigtigs gaande is, wanneer de naam van een dier koningssteden wordt genoemd.	drenkte, Coliseum Rome; en wat h gankelijk. Een nog schit daagt uit de Ka der martelaren, d nen op. Magtig klimt uit die do sombere krypten, die door hun he hebben verworven zien van het lijden tot God, den Wre lang, o Heer, tot St. Pieter — C koepel, door het met stouten worp gerd, rust het lige tel, wiens naam t ligheid getuigt da
--	--	--

Fragment uit Dagblad De Tijd van 27 september 1870. De tekst laat zien hoe er in katholieke kringen in Nederland over het verlies van de Kerkelijke Staat en de eenwording van Italië werd gedacht. (Bron: KB Den Haag)

Vitrine in het Zouavenmuseum.

Het kleurrijke uniform bestond uit een vest, een kort jasje en een wijde broek van grijsblauw laken, afgezet met veel dof rode tressen en chevrons, met rechts op de borst een klein pauselijk wapen van verguld koper aan een

sierlijk kettinkje. Om het middel droeg men een brede rode ceintuur en om de benen beenwindsels of witte slobkousen, lage bergschoenen en een grijze kepie, versierd met een kleine jachthoorn, completeerden het geheel.

Foto: auteur.

De Nederlandse zoeaven

In Nederland verspreidde vooral de rondtrekkende jezuïet pater De Kruijf vanaf de preekstoel en door brieven aan pastoors de oproep van de paus. Mede door het oplevend katholicisme in Nederland meldden vele jonge mannen zich bij de wervingsbureaus in Amsterdam, Oudenbosch, Tilburg en Maastricht. Oudenbosch was tussen 1864 en 1870 het voornaamste verzamel- en vertrekpunt. Pastoor Hellemonds die in Rome had gestudeerd en er bekend was richtte in het Pensionaat Saint Louis een groot opvangcentrum in. Oudenbosch zou tussen 1864 en 1870 het voornaamste verzamel- en vertrekpunt van de rekruten worden. Eerst ging men naar Brussel voor een medische keuring. Per trein ging men daarna via Parijs naar Marseille en vandaar per schip naar de eindbestemming Civitavecchia bij Rome.

Een zoeaaf was katholiek en ongehuwd. Avonturiers en huurlingen werden afgewezen.

Bij de aanmelding moest eerst een verklaring van goed gedrag van de plaatselijke pastoor overlegd worden, dan nog het geboortebewijs, een gezondheidsverklaring en een bewijs dat hij aan de eisen van de Nationale Militie (militaire dienstplicht) had voldaan. Minderjarigen hadden bovendien nog een verklaring van geen bezwaar van de ouders nodig. Een zoeaaf tekende voor twee jaar. Na afloop van deze periode ontving hij een militair paspoort, een soort reisdocument, om naar Nederland terug te keren. Een zoeaaf werd geacht vanuit zijn geloof voor een goede en rechtvaardige zaak te vechten. Ook andere redenen speelden een rol bij de keuze om soldaat voor de paus te worden. Het merendeel van de Nederlandse zoeaven had maar weinig opleiding en kwam uit de wereld van de landbouw en de eenvoudige beroepen. Deze zoeaven hoopten op meer sociaal aanzien na hun diensttijd en daardoor op een betere positie in de maatschappij. In de

praktijk bleek dit tegen te vallen. Na terugkomst moest hij weer wennen aan zijn Nederlandse omgeving. Door in vreemde krijgsdienst te gaan, had hij ook nog zijn staatsburgerschap verloren. Een overheidsbaan of een uitkering van staatswege waren dus uitgesloten. Ook was hij uitgesloten van het actief en passief kiesrecht. Wel kon het staatsburgerschap weer

worden aangevraagd door binnen drie maanden na thuiskomst en de betaling van fl. 69,00 een verzoekschrift tot Koning Willem III te richten. Dit gebeurde maar weinig, omdat het geld voor de aanvraag er niet was. In 1947 kreeg iedereen postuum het Nederlanderschap terug. De laatste zoeaaf, Petrus Verbeek, overleed op 30 september 1946, 95 jaar oud.

Het dagelijks leven in het garnizoen

Van de havenstad Civitavecchia ging het te voet naar Rome. Daar volgde de inschrijving en de indeling in het leger. Tegelijk met het uitreiken van het wapennummer, uniform en legerboekje ontving men een karwats om daarmee zijn kleren te reinigen. Daarna kreeg de zoeaaf acht weken lang een opleiding tot soldaat. De opleiding werd afgesloten met de eed op het vaandel in de Sint Jan van Lateranen. Hierna vertrok hij naar één van de garnizoenen in of bij Rome. Een zekere soldaat Somers beschrijft in een brief het garnizoensleven als volgt:

“ Des morgens ten vijf ure is het reveille waarna wij allen koffie aan het bed krijgen, daarna gaan wij van zeven tot negen ure exerceren, daarna staat er goede soep met vlees gereed, ten elfde ure is het appèl op de grote plaats dezer stad (Velletri), van één tot vier ure wederom exerceren, tehuis komende staat er soep met vlees of spek of worst gereed. Dit laatste wordt tweemaal in de week vervangen door aardappelen of rijst met vet, eens in de week geeft men ons als dan macronie, doch deze kost bevalt ons Hollanders niet. Dan mogen wij tot 7 1/2 ure

uitgaan, ook des morgens tussen de exercitie-uren; des avonds te negen uren krijgen wij in onze compagnie (en anderen des morgens) een-en-een-half pond gebuild met zuurdeeg gebakken tarwebrood, hetwelk zeer goed smaakt. ” ⁴⁾

In andere verhalen worden beelden geschetst over slechte hygiënische omstandigheden, over ziekte en over minachting door de Italianen en Franse soldaten. Een zoeaaf verdiende niet veel. De soldij bedroeg slechts drie baiocchi per dag. Dit is minder dan vier cent. Een kannetje koffie of tabak voor drie pijpen kostte twee baiocchi en een flesje wijn of vijf sigaartjes van inlandse tabak vier. Ter vergelijking: het Koninklijk Nederlands Indisch Leger (KNIL) verdiende zes keer zoveel plus een bonus van 300 gulden na afloop van de diensttijd. Toch kostte het zoeavenleger de paus veel geld. Hij kon dit financieren door de nieuw ingestelde St.-Pieterspenning met daarnaast nog allerhande leningen en inzamelingen. In Nederland werd ruim gegeven. De St.-Pieterspenning was een soort belasting waarvoor iedere katholiek moest betalen. In gewijzigde vorm bestaat deze nu nog.

De zoeaven en het geloof

De geestelijke zorg had in Nederland een hoge prioriteit. Voor een soldaat werd geregeld biechten belangrijk geacht, omdat hij een aanzienlijke kans maakte op het slagveld te sneuvelen. Geheel vrij van zonde zou hij dan ten hemel gaan was de gedachte daarachter. Bij zijn vertrek uit Nederland kreeg hij daarom een

zogenaamde biechtspiegel mee. Dit was een lijst met zonden in drie talen. Door een bedreven zonde met de vinger aan te wijzen kon hij in den vreemde zijn zonde biechten bij een geestelijke die zijn taal niet verstond. Door het opsteken van één of meer vingers kon het aantal keren dat de zonde bedreven was worden aangegeven.

Afbeelding pagina hiernaast

De biechtspiegel in drie talen loste de problemen met de biecht op: een zoeaaf hoefde alleen de desbetreffende zonde aan te wijzen. In Oudenbosch kreeg men naast de biechtspiegel een reiswijzer met bijzonderheden over de reis en enkele ook belangrijke raadgevingen.

LIJST DER ZONDEN

om te biechten aan eenen vreemden
Biechtvader.

TOONT HET GETAL AAN MET UWE VINGEREN.

1. weken sedert mijne laatste biecht.
2. Ik heb mijne penitentie niet volbracht. — Ik zal ze volbrengen.
3. Ik heb de mis verzuimd op zondag, door mijne schuld.
4. Ik ben verstrooid geweest in de Mis. Ik ben verstrooid geweest in het gebed.
5. Ik heb het morgen- en het avondgebed verzuimd.
6. Ik heb gevloekt met volle kennis.
Ik heb gevloekt in gramschap.
7. Ik heb den naam van God, — van Jesus, — van Maria ijdel uitgesproken.
8. Ik heb kwaad gesproken van de overheid.

LISTA DEI PECCATI

per confessarsi in caso di necessità a un
Sacerdote chi non capisce la lingua:

IL NUMERO SI INDICA COLLE DITA.

1. Sono settimane dopo confessione.
2. Non ho fatto la penitenza. — La farò.
3. Non ho sentito Messa di obbligo per negligenza.
4. Sono stato distratto nella Sta Messa. Sono stato distratto nell' orazione.
5. Non ho fatto l'orazione la mattina — la sera.
6. Ho bestemmiato con piena avvertenza.
Ho bestemmiato in un momento di rabbia.
7. Ho nominato in vano il nome di Dio, — di Gesù, — di Maria.
8. Ho mormorato dei Superiori.

LISTE DES PÉCHÉS

pour se confesser à un Confesseur
étranger.

INDIQUEZ DU DOIGT LE NUMÈRE.

1. ... semaines depuis ma dernière confession.
2. Je n'ai pas fait ma pénitence; je la ferai.
3. J'ai manqué à la messe le dimanche, par ma faute.
4. J'ai été distrait pendant la messe. J'ai été distrait pendant la prière.
5. J'ai omis la prière, le matin et le soir.
6. J'ai juré en pleine connaissance.
J'ai juré dans un moment de colère.
7. J'ai prononcé en vain les noms de Dieu, — de Jésus, — de Marie.
8. J'ai dit du mal des supérieurs.

Ik heb niet gehoorzaamd aan de oversten.

Ik heb mijne dienst slecht gedaan.

9. Ik heb kwaad gesproken van anderen.
10. Ik heb verwenschingen gezegd in gramschap.
Ik heb verwenschingen gezegd met volle kennis.
11. Ik heb slechte gedachten gehad, maar niet toegestemd.
12. Ik heb toegestemd aan slechte gepeizen.
13. Ik ben nalatig geweest in het verwerpen van slechte gedachten.
14. Ik heb gevaarlijke voorwerpen beschouwd.
15. Ik heb onbetamelijke woorden gesproken.
16. Ik heb gezondigd met mij zelven.
17. Ik heb gezondigd met eenen gez.
18. Ik heb gezondigd met eene getrouwde vrouw.
19. Ik heb gezondigd met eene ongetrouwde vrouw.
20. Ik ben onmatig geweest in den drank, maar zonder mijn verstand te verliezen.

Non ho voluto ubbidire ai Superiori.

Ho mancato nel servizio.

9. Ho detto male del prossimo.
10. Ho detto delle imprecazioni per rabbia.
Ho detto imprecazioni con avvertenza.
11. Ho avuto cattivi pensieri, ma non ho consentito.
12. Ho consentito ai cattivi pensieri.
13. Sono stato negligente in cacciare i cattivi pensieri.
14. Ho guardato oggetti pericolosi.
15. Ho detto parole indecenti.
16. Ho fatto peccato con me solo.
17. Ho fatto peccato con un compagno.
18. Ho fatto peccato con donna maritata.
19. Ho fatto peccato con donna non maritata.
20. Ho bevuto troppo, senza perdere l'uso della ragione.

Je n'ai pas obéi aux supérieurs.

J'ai mal fait mon service.

9. J'ai dit du mal du prochain.
10. J'ai dit des malédictions par colère.
J'ai dit des malédictions en pleine connaissance.
11. J'ai eu des pensées mauvaises, mais je n'ai pas consenti.
12. J'ai consenti aux pensées mauvaises.
13. J'ai été negligent à rejeter les pensées mauvaises.
14. J'ai regardé des objets dangereux.
15. J'ai prononcé des paroles indécentes.
16. J'ai péché avec moi-même.
17. J'ai péché avec un camarade.
18. J'ai péché avec une femme mariée.
19. J'ai péché avec une femme non mariée.
20. J'ai bu immodérément, mais sans perdre l'usage de la raison.

21. Ik ben volkomen dronken geweest.
22. Ik heb iets gestolen van waarde.
23. Ik heb iets gestolen van kleine waarde.
24. Ik heb restitutie gedaan.
25. Ik heb geene restitutie gedaan.
26. Ik heb leugens gezegd, maar zonder schade.
27. Ik heb gelogen tot nadeel van anderen.

Ik beschuldig mij ook van alle zonden, die ik niet indacht ben.

Ik beschuldig mij ook van de zonden van het voorgaande leven, in het bijzonder van de ongehoorzaamheid aan mijne ouders, van de zonden tegen de heilige zuiverheid.

PENITENTIE.

Onze Vader. — Wees gegroet.

Rozenhoedje (vijf tientjes).

De litanie van Onze Lieve Vrouw.

Akten van Geloof, Hoop en Liefde.

21. Ho bevuto troppo, non capiva più niente.
22. Ho rubato cosa grave.
23. Ho rubato cosa leggiero.

24. Ho fatto la restituzione.
25. Non ho fatto restituzione, la farò.

26. Ho detto bugie senza danno.

27. Ho detto bugie con danno altrui.

Mi accuso di tutti peccati dei quali non mi ricordo.

Mi accuso dei peccati della vita passata, in particolari dell' inobbedienza ai parenti, dei peccati commessi contro la purità.

PENITENZA.

Pater. — Ave.

La corona (cinque poste).

Le Litanie della Madonna.

Gli atti di Fede, Speranza e Carità.

21. J'ai été complètement ivre.

22. J'ai volé un objet de valeur.

23. J'ai volé un objet de peu de valeur.

24. J'ai fait restitution.

25. Je n'ai pas fait restitution; je la ferai.

26. J'ai dit des mensonges, mais sans dommage.

27. J'ai menti, avec dommage pour autrui.

Je m'accuse aussi de tous les péchés dont je ne me souviens pas.

Je m'accuse aussi des péchés de ma vie passée, spécialement de la désobéissance envers mes parents, des péchés contre la sainte pureté.

PÉNITENCE.

Notre Père. — Je vous salue, Marie.

Le Chapelet (cinq dizaines).

Les litanies de la Sainte Vierge.

Actes de Foi, d'Espérance et de Charité.

In november 1867 boekten de zoeaven een overwinning bij de Slag van Mentana. Ter ere van deze overwinning zamelden vrouwen van katholiek Nederland geld voor een vaandel in. Het ontwerp werd gemaakt door Pierre Cuypers. In 1895 kreeg het ontwerp

een onderscheiding op de Wereldtentoonstelling te Amsterdam.

Links het ontwerp zoals in 1870 afgebeeld in 'Fidei et Virtute'. Daaronder het vaandel zoals het nu in het museum in Oudenbosch staat. Foto's: auteur.

In brieven die in Oudenbosch bewaard zijn, wordt veel geschreven over het geloof, over kerken en heiligen en over processies en plechtigheden. *'Ik zal heel zeker blij zijn, lieve moeder, als ik weer bij u zit; maar ik zou toch nog liever martelaar worden en sterven voor het geloof, voor de Kerk en voor den Paus'* schrijft iemand. *'Als martelaar voor mijn God te sterven, hierin stel ik roem en eer'* ⁵⁾ schrijft een ander. Het zijn gedachten die we tegenwoordig in soortgelijke vorm opnieuw zien bij een ander type strijders.

In andere brieven wordt geschreven over de pracht en praal van de kerken in Rome en de pauselijke diensten die er gehouden werden. Iemand schrijft over een dienst waarbij de paus

zegenend werd rondgedragen: *'Weet gij wat ik deed? Als ik langs den enen kant den zegen ontvangen had, ging ik rap naar enen anderen kant der kerk en daar wachtte ik totdat ik hem nog eens ontving. En alzo voorts; ik heb zo wel tien zegens gehad, die ik gevraagd heb dat God ze zou verdelen over de gehele familie.'*

Door de pracht en praal in kerkdiensten kon de dagelijkse realiteit van de slechte leefomstandigheden worden verbloemd. Herman Schaepman, de bekende priester en politicus van die tijd uit Tubbergen, moet van deze 'zoeavenvroomheid' niet zoveel hebben. Hij schrijft: *'Hun enthousiasme, zelfs in het godsdienstige is te kleinsteeds.'*

De zoeaven uit Lichtenvoorde en Groenlo

Zo'n vijftig zoeaven kwamen uit de Achterhoek en Liemers. Op de kopieën van de inschrijvingsregisters in Oudenbosch ⁶⁾ staan twee namen uit Lichtenvoorde en zes uit Groenlo. Uit Lichtenvoorde: Henri Berendsen en August Pillen. Uit Groenlo: Jan Henri te

Braake, Johannes Lodewijk Buve, Johannes Henri Geesink, Nicolaas Jongbloed, Gerardus Johannes Kuiper en Herman Freek Tank. De aanmeldingen waren gedaan tussen december 1867 en januari 1868. Op Johannes Buve na was iedereen afkomstig uit het boerenbedrijf.

Zoeaaf Henri Berendsen

Hendrikus Berendsen zoals hij officieel heet werd geboren op 24-03-1844 te Zieuwent op het adres E98. Zijn ouders waren Jan Berend Berendsen en Hendrika Rondeel.

Drieks, zoals hij in Zieuwent werd genoemd, vertrekt op 27-12-1867, 24 jaar oud, naar Rome en ondertekent daar op 06-01-1867 zijn aanmeldingsformulier. Twee jaar later op 25-01-1870 wordt hij weer ingeschreven in de gemeente Lichtenvoorde. Weer twee jaar later op 18-01-1872 trouwt hij te Lichtenvoorde met Johanna Hendrika Eijting, geboren 01-06-1844 en overleden op 30-03-1931. Zij was de dochter van Johannes Engelbert Eijting en Jacoba Kertsch. Na hun huwelijk trekken zij in bij de ouders van Henri op de boerderij. Op dit adres, E29, worden twee kinderen geboren: Jan op 06-04-1873 en Hendrika op 04-02-1875.

Op 04-11-1874 vertrekt het gezin naar het adres G64 in Halle (gemeente Zelhem).

Daar worden geboren: Johanna op 17-12-1876, Engelina op 30-04-1881 en Bernardus

op 29-05-1883. Op 06-11-1884 verhuist het gezin opnieuw, nu weer naar E97a in Zieuwent (gemeente Lichtenvoorde). Daar worden nog geboren: Hermina op 09-04-1885, Hendrikus op 13-06-1887, Hanna op 02-07-1888 en Antoni op 02-11-1891. Drieks heeft zijn verdere leven doorgebracht op de boerderij in Zieuwent. Hij werd bijna 71 jaar en overleed op 02-03-1915 in Zieuwent.

Op zijn aanmeldingsformulier van 06-01-1868 staat als beroep vermeld: landbouwer.

Hij heeft in de grote veldslagen om Rome niet gevochten. Toen hij arriveerde was de slag om Mentana al voorbij en toen in de zomer van 1870 Rome werd belegerd, was hij al weer thuis.

In 1988 publiceerde Bernard Schutten uit Zieuwent een verhaal over een bezoek aan de weduwe van Drieks. Zie verderop in de tekst. Een deel van de tegenwoordige Zanddijk in Zieuwent heette tot aan de ruilverkaveling: Zoeavenweg en was naar hem genoemd. ⁷⁾

Twee zoeaven in Rome.

Rechts staat Henri of Drieks Berendsen uit Zieuwent en volgens het Zouavenmuseum links zoeaaf Polman (Nijmegen).

Waarschijnlijker is dat links op de foto Hermanus Fredericus Tanck is, aangeduid met zijn bijnaam Polman. De twee buurtgenoten poseerden samen voor de fotograaf.

Foto Zouavenmuseum

ÉTATS PONTIFICAUX.

N° d'ordre 3494

DIVISION MILITAIRE

Dépôt de 6752

PLACE de Bataillon des Zouaves.

FEUILLE D'ENRÔLEMENT

de Berendsen Henri pour deux ans.

Aujourd'hui le 6 Janvier mille huit cent soixante huit le nommé
Berendsen Henri fils de Jean
et de Henriette Rondeel né à Lichtenvoorde
le 24 Mars 1844 ayant eu en dernier lieu son domicile à
province de Gelderland, (Hollande) condition cultivateur
a été admis au service de Sa SAINTÉÉ comme simple soldat dans le bataillon des Zouaves
s'obligeant à servir solélement pendant deux années et à prêter le serment prescrit dans les muins
de l'autorité compétente, présentant à cet effet les documents ci-après désignés, lesquels ayant été
trouvés en règle et conformes aux prescriptions du règlement pour les recrues, nous soussignés
nous l'avons admis provisoirement au nom du Souverain et nous avons promis, au nom du même
Souverain, au susdit qu'il jouira de tous les avantages de soldat,
masse, habillement, suppléments, récompenses, et de tout ce qui est fixé par la loi du 7 janvier 1852
et que passé le temps de deux années, pour lesquelles il a pris service, il pourra (en cas qu'il
ne lui plût pas de continuer à servir) demander son congé, qui lui sera accordée conformément
aux règlements en vigueur.

Le nommé déclare n'avoir jamais été jusqu'ici
rapté ou expulsé de quelque corps d'armée que ce soit, connaissant la peine qui attend celui qui,
expulsé d'un corps s'enrôle de nouveau, et qu'il se soumet, en outre, sans exception, au code et aux
lois militaires, ainsi qu'aux méthodes et à la discipline qui sont en usage dans le bataillon
également sans exception.

DOCUMENTS

Certificat de milice
Certificat religieux Hendrikus Berendsen

Transcriptie van het aanmeldingsformulier:

Pauselijke Staat
Formulier van aanmelding

Inschrijvings nummer: 3494
 Militaire devisie depot van

Plaats
 Batallon der zouaven

Vandaag 6 januari 1868, treedt genoemde Berendsen Henri, zoon van Jean en van Henriëtte Rondeel, geboren te Lichtenvoorde op 24 maart 1844, met als laatste woonplaats Lichtenvoorde, provincie Gelderland Holland, beroep landbouwer in dienst bij Zijne Heiligheid als gewoon soldaat bij het bataljon Zouaven, zich verplichtend om trouw dienst te doen gedurende twee jaar en om de voorgeschreven eed ten overstaan van de bevoegde autoriteit af te leggen, daartoe overleggende de hierna aangegeven documenten, die zijn goed bevonden conform de regels en omschrijvingen van het reglement voor rekruten, met onze ondertekening, wij ter tijdelijke voorziening uit naam van de Soeverein hebben ingelijfd en hebben wij beloofd, in naam van dezelfde Soeverein aan bovenvermelde dat hij alle voordelen van soldij, bewapening, kleding, voorraden, vergoedingen en al wat verder is vastgelegd in de wet van 7 januari 1852 zal krijgen voor de duur van twee jaar waarvoor hij in dienst is genomen (in geval hij zijn dienst niet meer kan voortzetten) zijn ontslag kunnen aanvragen, hetgeen hem zal worden verleend conform de regels die daarvoor zijn. Genoemde, verklaart tot aan dit moment nooit te zijn geschorst of uit een leger te zijn gezet. Hij zal zich zonder uitzondering, onderwerpen aan de regels en de militaire wetten en de dagelijkse gang van zaken en discipline die gebruikelijk zijn of zullen worden voor het bataljon.

Documenten

1e Bewijs van de Nationale Militie

2e Bewijs van goed gedrag van de pastoor

Ondertekend met: Hendrikus Berendsen

Zoeaaf August Pillen

August of Augustinus Pillen werd geboren op 4-10-1842 in Vragender op het adres C7. Zijn ouders waren Hendrikus Pillen en Hendrika Wijnveen. Zijn vader was slachter. 25 Jaar oud vertrekt hij op 21-11-1867 naar Rome. Op zijn aanmeldingsformulier van 02-12-1867 in Rome ontbreken de vermeldingen van het doopbewijs en het doktersbewijs. Onderaan het formulier staat bijgeschreven dat hij 11 maanden bij de infanterie in Nederland heeft gediend. Na zijn dienstdienst in Rome blijft hij nog een jaar weg. Op 04-10-1870 wordt hij weer bij de gemeente ingeschreven. Wat heeft hij in dat jaar gedaan? Heeft hij bijgetekend als huurling en in september 1870 deelgenomen aan de belegering van Rome? Gelet op zijn verdere loopbaan als militair is dit niet onmogelijk. Op 27-02-1871 vertrekt hij naar Essen (Dld). Zijn verblijfsduur daar is niet bekend. Vijftien jaar

later op 09-11-1886, hij is dan 44 jaar, komt hij vanuit Harderwijk weer naar Lichtenvoorde. Bij de gemeente wordt hij geregistreerd als: 'gepensioneerd Oostindisch militair'. Dat hij als oud Indisch militair vanuit Harderwijk naar Lichtenvoorde komt, is niet vreemd, daar het legeronderdeel voor de dienst in de koloniën toen in Harderwijk was gevestigd. Een jaar na terugkeer uit Nederlands-Indië op 10-05-1887 huwt hij met Maria Berenschot, geboren te Ruurlo 25-9-1854, overleden te Lichtenvoorde 13-06-1913. Op de trouwakte staat als beroep van de bruidegom vermeld: militair. Het huwelijk blijft kinderloos. August en zijn vrouw hebben daarna op meerdere plaatsen in de kom van Lichtenvoorde gewoond, o.a. op A37. August overlijdt op 63-jarige leeftijd op 04-05-1906 te Lichtenvoorde op het adres A46a.

expulsé d'un corps s'engage de nouveau, et qu'il se soumet, en outre, sans exception, au code et aux lois militaires, ainsi qu'aux méthodes et à la discipline qui sont ou seront en usage dans le bataillon également sans exception.

DOCUMENTS

*Congé militaire
Cert. de Chéq.
A servi 11 mois dans l'infanterie. Dillig*

Zoeaaf Jan Hendrik te Braake

Jan Hendrik te Braake werd geboren op 11-10-1835 in het schependom van Groenlo. Zijn ouders waren Joannes Theodorus te Braake, landbouwer, en Joanna Niekamp. Als 32-jarige vertrekt hij vanuit zijn ouderlijk huis op 21-11-1867 naar Rome waar hij op 02-12-1867 wordt ingeschreven. Op 20 juni 1870 wordt hij in het bevolkingsregister van Groenlo weer bijgeschreven. Op 12-9-1871 trouwt hij met Catharina Antonia Berendina Pondes, geboren 2-1-1850.

Zij is de dochter van winkelier Pondes uit de Lievevelderstaat A141. Het paar gaat daar inwonen. Uit dit huwelijk worden vier kinderen geboren: Maria Joanna Theodora op 25-6-1872, Joanna Maria Theodora op 13-6-1874, Joannes Arnoldus Bernardus op 8-9-1876 en Theodorus Joannes Gerardus op 18-11-1877. In 1886 is Jan Hendrik de hoofdbewoner van het adres Lievevelderstraat A271 en wordt als beroep bij hem vermeld: kruidenier en manufacturier. Hij overlijdt op 11-12-1904, 69 jaar oud.

Zoeaaf Johannes Lodewijk Buve

Jan Buve, zoals hij in Groenlo bekend was, is geboren te Groenlo op 30-04-1846 in logement 'De Pelikaan' aan de Nieuwestraat. Zijn ouders waren Frans Anton Ludwig Buve, van beroep logementhouder, geboren in Greven Dld en Catharina van Rooy geboren te Groenlo. Op zijn 22ste vertrekt Jan op 22-11-1867 naar Rome. Wanneer hij terug is gekomen is niet precies bekend. Op zijn aanmeldingsformulier staat dat hij geen beroep heeft.

Jan trouwt op 22-07-1874 met Anna Catharine Degener, geboren 18-05-1847 te Vreden (Dld). Het paar neemt het logement van Jans ouders over en blijft er wonen. Er worden zes kinderen geboren:

1. Nicolaas Lodewijkes Antonius, geboren op 05-12-1875 en overleden op 11-06-1896.
2. Ludovicus Ignatius Dominicus Bruno, geboren op 06-10-1878 en overleden 12-03-

1954 te Groningen. Als beroep staat priester vermeld.

3. Johanna Catharina Maria, geboren 11-09-1882.

4. Johannes Bernardus Josephus, geboren 19-02-1886.

5. Johanna Catharina Maria, geboren op 10-07-1888, zij verhuist later naar Cleve.

Jan is overleden op 12-02-1913 in de ouderdom van zes en zestig jaar. Bij een rondgang over het kerkhof aan de Lichtenvoordseweg in 2013 ontdekte ik dat de granieten grafsteen van Jan en zijn vrouw er nog waren: grafnummer E0042 en E0043. De steen had geen beschermde status en stond op de nominatie geruimd te worden. Inmiddels heeft een verzoek daartoe van de gemeentelijke monumentencommissie ertoe geleid dat de steen op de lijst van beschermde stenen is geplaatst. ⁸⁾

Rechts: Hotel De Pelikaan aan de Nieuwestraat in Groenlo

Foto: collectie Scherp in Beeld

Links: Een zeer jeugdige Jan Buve in zoeavenuniform. Deze foto van hem hangt in het Zouavenmuseum bij de ingang.

Op de grafsteen staat 18-12-1845 als de geboortedatum van Anna Catharina Degener vermeld, dit moet 18-12-1847 zijn.

Foto: auteur.

Zoeaaf Johannes Hendrikus Gesing

Johannes Hendrikus Gesing, of Drieks Gesing zoals hij later werd genoemd, werd geboren in de Nieuwstadsstraat in Groenlo op 13-01-1844. Zijn ouders waren Johann Wilhelm Gesing en Johanna Klein Nienhuis. Zijn vader, geboren in Bocholt, was daghuurder (dagloner).

In mei 1856 woont het gezin in 'de Potterij' op A193. Drieks is dan 12 jaar en gaat zich als boerenknecht verhuren, eerst in Lievelede bij Huetink D 65 en dan in mei 1859 bij Reijrink in Zwolle en later opnieuw bij Huetink in Lievelede. Op 21-11-1867, 23 jaar oud, vertrekt hij vanuit Lievelede naar Rome waar hij op 02-12-1867 zijn aanmeldingsformulier van de zoeaven tekent. In Rome heeft Drieks naar alle waarschijnlijkheid niet aan de strijd tegen Garibaldi deelgenomen; toen hij er arriveerde was de slag om Mentana al gestreden en in het voorjaar 1870, toen de belegering van Rome begon, was hij al weer op weg naar huis. Terug in Nederland treedt hij begin mei van dat jaar in dienst van de

logementhouder en borstelmaker Weijnenborg in Lichtenvoorde, nu Restaurant De Koppelpaarden. Drie en een half jaar later, in oktober 1873, gaat hij voor een half jaar naar Borbeck, een plaatsje bij Essen (Dld), waarschijnlijk om familie van zijn vader te helpen. Daarna, in mei 1874, begint hij weer als knecht bij landbouwer Huetink in Lievelede.

Op 17-01-1883, 39 jaar oud, trouwt hij te Groenlo met de 38-jarige Grada Christina ter Bogt. Uit dit huwelijk wordt op 30-08-1884 een dochter: Johanna Maria Elisabeth geboren.

Drieks krijgt met krankzinnigheid van zijn vrouw te maken. Zij moet thuis verzorgd worden en kan niet worden opgenomen in een inrichting. Drieks kan daardoor niet meer werken. In 1899 doet de kapelaan van Groenlo een beroep op het zoeavenfonds voor ondersteuning. De toelage wordt toegewezen en vastgesteld op vier gulden per maand. Grada Christina ter Bogt overlijdt op 27-01-1908. Drieks heeft daarna nog een

aantal jaren bij zijn dochter en schoonzoon aan de Tramstraat B71 ingewoond. Hij is op 21-02-1917 te Groenlo overleden, 73 jaar oud. Het gezin Gesing heeft in Groenlo op meerdere plaatsen

gewoond o.a. op de adressen: Kevelderstraat A433, Lievelderstraat A123, Nieuwstad A301 en Kevelderstraat A465.

22

Johannes Gesing
 los verblijven wonende te Groenlo
 geboren 13 Januari 1844.
 is als Zouaaf in dienst getreden 7 December 1867.
 heeft gediend bij het 3^e Bataillon 5^e Comp. mac. st. 6002.
 na volbrachten dienstdaag ontslagen 9 Jan. 1870
 is gehuwd en heeft een kind onder de 16 jaar
 heeft ondersteuning aangevraagd 28 Januari 1899 omreden
 hij niet veel kan verdienen aangezien zijn vrouw krankzinnig
 is doch niet in een gesticht kan worden opgenomen
 is voor ondersteuning aanbevolen door de afdeling Stij-
 megen, bij schrijven van den Secretaris A. van Berk.
 „, blijkens verklaring van den Thel. leen. Huis Jap. van Haagen
 Kapelaan te Groenlo, goed van gedrag. Met den meesten
 aanbeveling werd hij door H. leen voor ondersteuning aan-
 bevolen.

Heeft uit het fonds ontvangen:

1898-99	Febr. f. 4.00. Maart f. 4.00. April f. 4.00. Mei f. 4.00.	f. 16.00
1899-1900	Jan. f. 4.00. Juli f. 4.00. Aug. f. 4.00. Sept. f. 4.00. Okt. f. 4.00. Nov. f. 4.00. Dec. f. 4.00. Jan. f. 4.00. Febr. f. 4.00. Maart f. 4.00. April f. 4.00. Mei f. 4.00.	40.00
1900-1901	Jan. f. 4.00. Juli f. 4.00. Aug. f. 4.00. Sept. f. 4.00. Okt. f. 4.00. Nov. f. 4.00. Dec. f. 5.00. Jan. f. 5.00. Febr. f. 5.00. Maart f. 5.00. April f. 5.00. Mei f. 5.00.	54.00
1901-1902	Jan. f. 5.00. Juli f. 5.00. Aug. f. 5.00. Sept. f. 4.00. Okt. f. 4.00. Nov. f. 4.00. Dec. f. 4.00. Jan. f. 4.00. Febr. f. 4.00. Maart f. 4.00. April f. 3.00. Mei f. 3.00.	49.00
1902-1903	Jan. f. 3.00. Juli f. 3.00. Aug. f. 3.00. Sept. f. 3.00. Okt. f. 3.00. Nov. f. 3.00. Dec. f. 3.00. Jan. f. 3.00. Febr. f. 3.00.	27.00
1903-1904	Jan. f. 2.-. Juli 2.-. Aug. 2.-. Sept. 2.-. Okt. 2.-. Nov. 2.-. Dec. 2.-. Jan. 2.-. Febr. 3.-. Maart 3.-. Apr. 3.-. Mei 2.-.	27.00
1904-1905	Jan. 1.50. Juli 1.50. Aug. 1.50. Sept. 1.50. Okt. 1.50. Nov. 1.50. Dec. 2.50. Jan. 2.50. Febr. 1.50. Maart 1.50. April 1.50. Mei 1.50.	23.50
Transportkosten naar pay. 112		

Zoeaaf Nicolaas Jongbloed

Deze zoeaaf heeft enkele jaren in Groenlo gewoond. Nicolaas werd geboren op 23-08-1841 te Nieuwkoop ZH. Zijn ouders waren Nicolaas Jongbloed en Maria de Bree. Hij heeft zich op 19-06-1866 te Rome aangemeld en op 03-11-1867 deelgenomen aan de strijd om Mentana. Hiervoor ontving hij de onderscheiding Videi et Virtuti. Op 29-02-1868 vestigt hij zich vanuit

Rome voor enkele jaren bij zijn zus aan de Nieuwstraat A65 in Groenlo. Op 24-05-1871 trouwt hij met de weduwe Christina Huitink uit Groenlo. Na enkele verhuizingen in het westen van het land vestigt het paar zich op 16-10-1880 definitief in Rekken en neemt de horecazaak van de geëmigreerde zwager J.G. Hesselman over.⁹⁾

Zoeaaf Gerardus Joannes Kuiper

Deze zoeaaf heeft slechts drie maanden in Groenlo gewoond. Gerardus Joannes werd geboren op 13-06-1838 te Hengelo Gelderland. Zijn vader is Gerardus Joannes Kuiper en zijn moeder is Grada Keuben. Hij woont van 25-08-1867 drie maand in Groenlo als metselaar en vertrekt op 26-11-1867 naar Rome. In Rome wordt hij ingeschreven als: Gerardus Johannes Kuyper. Weer terug in Nederland trouwt hij op 19-01-1884 te Doesburg met de dan 23-jarige Maria Hartjes. De trouwakte noemt als beroep

van de bruidegom arbeider/landbouwer. Op de overlijdensakte staat als beroep koperslager. Het paar blijft in Doesburg wonen en krijgt er twee kinderen: Maria Johanna Hendrika, geboren op 28-01-1887 en overleden op 21-03-1905 en Johannes Gerhardus geboren op 06-07-1889 en overleden op 17-02-1915. Gerardus Joannes is op 12-12-1913 te Doesburg overleden. Hij werd 75 jaar. In het boekje van Notaris Veemer wordt hij J.Kuiper genoemd. Zie verderop in de tekst.

Zoeaaf Hermanus Fredericus Tanck

Herman werd geboren op boerderij 'Op Den Pol' in de buurtschap Eefsele binnen het Schependom van Groenlo op 18-09-1847. Hij was de jongste van drie kinderen van het gezin van Gerardus Tanck en Hermijna Halleriet. Op zijn veertiende jaar verhuist de familie op 01-03-1862 naar het adres L36 in Ruurlo. Herman heeft dan al een

dienstverband bij Klein Avinck D64 in Lievelede en verhuist niet mee. Een jaar later op 18-07-1863 vertrekt ook hij naar Ruurlo. Als hij een half jaar thuis is geweest, verhuurt hij zich op 03-02-1864 als boerenknecht bij de familie Hulshof op het erve Wissink in de buurtschap Zwolle (Gemeente Eibergen, I26).

*Achtergevel van de monumentale boerderij Wissink in Zwolle.
Foto: Wikimedia-RCE.*

In januari 1868, 20 jaar oud, vertrekt hij vandaar naar Rome. In verband met zijn minderjarigheid moet hij in Rome een verklaring van geen bezwaar van zijn ouders overleggen. Hoe lang hij in Rome is geweest is niet bekend, wel staat vast

dat hij na zijn terugkeer weer bij zijn ouders in Ruurlo heeft gewoond. Op 27-05-1872 schrijft de burgemeester van Ruurlo daarover een brief aan zijn collega in Eibergen. ¹⁰⁾ Hij schrijft:

Geacht ambtgenoot,

Hedenmiddag kwam Harmamus Frederikus Tanck, inwonende bij zijn Vader op een plaatsje in het Ruurloschebroek bij mij, om zich voor de schutterij te doen inschrijven; ik vond hem niet in het bevolkingsregister, waarna hij te kennen gaf, dat hij voor ongeveer twee jaren was teruggekomen uit den Pauselijken dienst; twee jaar had gediend en vóór dien tijd onder Eibergen had gewoond bij Johannes Hulshof op "Wissinck" in de buurtschap Zwolle, en dat ik hem bij zijne terugkomst uit Rome had beloofd, zijn verhuisbiljet van U te zullen vragen, indien dit nu zoo is, dan heb ik zulks verzuimd te doen en heeft hij intussen hier twee jaren bij zijn Vader verblijf gehouden, zonder op het bevolkingsregister voor te komen. U gelieve daarom te willen onderzoeken of hij nog bij U op het bevolkingsregister bij Hulshof voorkomt en zoo ja mij een bewijs te zenden, of te melden hoedanig hij ten Uwent is afgevoerd; wellicht kunt U mij dan met een duplicaat helpen.

Inmiddels als altoos verblijvende,

u. V (W.H.Kerkhoven)

Herman trouwt op 27-jarige leeftijd, op 04-06-1875, te Laren(GLD) met de 40-jarige weduwe Engelina Köpen. Zij is de weduwe van Hendrikus Gotink. In de trouwakte staat als beroep van de bruidegom vermeld landbouwer. Uit dit huwelijk worden twee kinderen geboren:

1. Gradus Tanck geboren 25-03-1879 en op dezelfde dag overleden.

2. Grada Hendrika geboren 29-05-1876, overleden 26-01-1947 te Ruurlo, 70 jaar oud. Zij was gehuwd met Hermanus Johannes Sasse.

Herman is overleden op 77-jarige leeftijd op 05-05-1925 in de wijk Bosheurne, gemeente Lochem.

De zoeaven in de lokale literatuur

Rond 1920 schreef notaris Vemer in zijn kroniek van Groenlo:

1868-1870 - Vier Grolse jongens gaan als vrijwilligers naar Rome om te helpen de kerkelijke staat te verdedigen. Het zijn: Jan Buve van de Pelikaan, J. Kuiper, J. ter Braake op Nieuwkamp en H. Geesink (Dieks oet de Gruppe). Ze komen ongedeerd en echt rooms terug en waren als dank voor hun verdere leven ontslagen van het onthoudingsverbod, behalve op vigilie van de feestdag van de H. Johannes op 23 juni ¹¹⁾ Het ontslagen zijn van het onthoudingsverbod hield in dat zij op vrijdagen en op vastendagen vlees mochten eten, gewone gelovigen moesten zich hiervan onthouden.

Journalist en lokaal historieschrijver H. Blanken schreef in 1997 een boekje: 'De Zwolse School'. ¹²⁾ In dit boekje laat hij een bejaarde onderwijzeres aan het woord die vertelt over haar bezoek aan het gasthuis:

[...] hier zitten nog enkele, echte Grolse typen. Spreek er maar 'ns een aan. Die daar bij het raam, dat is "Duzenponder" en die naast hem zit is "Dieks oet de Gruppe". [...] In het hotel, bij de warme kachel, vertelde ik tante Claar van de beide oude typen. Dieks bleek zouaaf geweest te zijn en het erekruis "Bene Merenti" te hebben verdiend bij Mentana. Ook de eigenaar van Hotel de Pelikaan, de heer Jan Buve had voor Paus Pius IX gevochten en het erekruis verdiend. Als een onrechtvaardigheid wordt nog steeds gevoeld de uitzonderingspositie, waarin beide helden verkeren door de mooie daad: ze waren geen "Nederlandse staatsburgers" meer en mochten niet aan verkiezingen e.d. deelnemen, want, schrik

niet waarde lezer, deze gevaarlijke lieden hadden krijgsdienst verricht in een vreemde Staat! Zulke ultramontanen toch!

In het blad van de Oudheidkundige Vereniging Zieuwent vertelt Bernard Schutten (1917-1993) hoe hij tijdens een hevige onweersbui in zijn jeugd geschild had bij de weduwe van zoeaaf Berendsen. ¹³⁾

[...] 't Begon al harder en harder te reagen , luchten en donnan en ton maken da' w bi-j de zouaaf kwammen um te schulen. Wi-j kwammen doar in de kökken en de olde mooder, de vrouwe van de zouaaf, zat veur 't kökkenraam an de toafel met een karkbook en ne rozenkrans veur zig. Ik zat veur de glazenkaste en ton ik zo us ne kere opzied kek, zag ik an de mure ne foto hangen met een paar mansleu der op in uniform. De vrouwe ok wal Jannoa van de Snieder eneumt zag dat en zea: "Joa jonge i-j kiekt doar naar dat portret, moar doar steet mien man bi-j op en den is vrögger in Rome bi-j de soldoaten ewes en hef doar in de kazerne leagen. En den armen man den bi-j op dat portret steet, dat is ene Polman oet Reurle. Mien man hef vake veteld, dat 't vrögger in Rome heel gevaerlijk was ewes en datter vulle sleg volk oaver de stroate hadde lopen.

'Polman oet Reurle': dit moet de eerder genoemde zoeaaf Herman Tanck zijn. De bijnaam Polman zal ontleend zijn aan het boerderijtje 'Op den Pol' in Eefsele waar hij geboren werd. Later toen hij in Ruurlo woonde zal hij onder die naam bekend zijn geweest.

Onderscheidingen en herdenkingen in de nadagen

Bij de verschillende strubbelingen en veldslagen in 1867 zijn er 25 Nederlandse zoeaven gesneuveld. Daarnaast zijn er tussen 1864 en 1870 nog eens 170 slachtoffers te betreuren als gevolg van soms besmettelijke ziekten. Ook later in Nederland zijn nog een tiental zoeaven bezweken aan verwondingen of ziektes opgelopen in Italië.

Ter nagedachtenis aan hen werd in Rome op de begraafplaats Verano en in Oudenbosch een

herinneringsmonument opgericht.

Alle zoeaven ontvingen één of meer pauselijke onderscheidingen'. De bekendste zijn: het Kruis van Mentana voor krijgsverrichtingen, de medaille Bene Merenti voor bewezen diensten, de onderscheiding Fidei et Virtuti (Geloof en Deugd/Dapperheid) en de herinneringsmedaille Pro Ecclesia et Pontifice. Het in ontvangst nemen en het dragen van deze onderscheidingen werd in een apart Koninklijk Besluit geregeld in 1870.

Het monument voor de gevallen zoeaven in Oudenbosch. Foto auteur.

De medaille Bene Merenti van Pius IX.

Vitrine met onderscheidingen van zoeaven in het museum in Oudenbosch. Foto auteur.

In katholiek Nederland werden na de slag bij Mentano en na de val van Rome allerlei prachtige verhalen verteld over het heldendom en het martelaarschap van de zoeaven. De bevolking had geen idee wat er in Italië aan de hand was. De dagelijkse realiteit kon worden weggedroomd door de eer en roem van het slagveld. De oud-zoeaven richtten in veel plaatsen broederschappen en verenigingen op met gezelligheidsbijeenkomsten en jaarlijkse herdenkingen. Bij Koninklijk Besluit van 20

januari 1870 werden al deze verenigingen ondergebracht bij één overkoepelende organisatie, de vereniging Fidei et Virtuti. Tot ver in de twintigste eeuw zijn door deze verenigingen nog activiteiten ontplooid.

Het oordeel van de kerkhistoricus LJ Rogier over de zoeavenbeweging is echter vernietigend: '*niet omdat die heldenmoed het beoogde aardse succes heeft gemist, maar omdat die levens zijn ingezet voor een zaak, die haar niet waard was.*' ¹⁴⁾

Dat de zoeaven tot de verbeelding spraken laat deze foto van de 'H. Kindsheid' van de Bonifatiusparochie zien. Op de foto in het midden 'paus met prelaten' en links en rechts jongens in 'zoeavencostuum', herkenbaar aan de wijde broek met kort jasje met tressen en de 'zoeavenmuts'. De foto is uit 1932. De Kindsheid had tot doel de liefde en de zorg voor het missiewerk te

bevorderen door bijvoorbeeld maandelijkse giften in het missiebusje, door gebeden en door acties als de Kindsheidprocessie. In de processies werden allerlei volkeren uitgebeeld. Kinderen konden tot hun 13e jaar lid zijn. De processies hebben tot aan de Tweede Wereldoorlog bestaan. Foto: Collectie Vereniging voor Oudheidkunde.

Geraadpleegde literatuur

Fidei et Virtuti, Naamlijst der Pauselijke Zouaven, Amsterdam 1870.
 Dr. J. de Jong, Handboek der Kerkgeschiedenis, deel 4, 1954
 Richard P. Mc Brien: De Pausen, Gottmer Haarlem 1998.
 L. J. Rogier, Beknopte Nederlandse kerkgeschiedenis, Amsterdam 1945
 L. Könnemann, Historica, Grote atlas van de wereldgeschiedenis, 2011.
 Ecal Doetinchem: Bevolkingsregisters van de gemeenten Lichtenvoorde, Groenlo, Ruurlo.
 Internetsite wiewaswie.nl, diverse geboorte-, trouw- en overlijdensakten.
 Internetsite www.zouavenmuseum.nl
 Internetsite www.wikipedia.org/wiki/Zoeaaf
 Internetsite www.wikimedia.org

1. Wim Zaal: De Vuist van de Paus, Nieuwegein 1996, Hfst 1, blz 14.
2. Richard P. Mc Brien: De Pausen, Gottmer Haarlem 1998.
3. Zowel L.J. Rogier als Wim Zaal wijzen op de clericale, corrupte ambtenarenstand die zonder enige invloed van het volk de kerkelijke staat bestuurd.
4. Wim Zaal, De vuist van de paus, Hfst. 4, blz. 81.
5. Wim Zaal, De vuist van de paus, Hfst. 4, blz. 84.
6. De originele inschrijvingsregisters worden in Rome bewaard.
7. Henny Bennink, Langwerpig blauw langs de straat, eigen uitgave 2012.
8. Tijdens een rondgang over de begraafplaats begin december 2015 bleek dat de steen toch geruimd was. Volgens de beheerder was de steen onherstelbaar beschadigd tijdens een ongeval met een kraan.
9. Een uitgebreide beschrijving van de levensloop van deze zoeaaf is gepubliceerd in Old Ni-js nummer 67.
10. Historische Vereniging Old Reurle, 'Onder d'n Kroezeboom', no. 2, 2003.
11. Vemer, W.P., Kroniek van Groenlo, Groenlo, z.j., blz. 67.
12. Blanken, H., De Zwolse school, herdenkingsboek 1997.
13. Oudheidkundige Vereniging Zuwent, 'Het Hoenderboom', uitgave oktober 1988.
14. L.J. Rogier, 'De Romeinse Kwestie'. In: L.J. Rogier, Terugblik en uitzicht - verspreide opstellen, Hilversum-Antwerpen 1964.

De Groet

Door Theo Withag

Inleiding

In de periode 1946 tot midden 1950 verbleven in het toen nog Nederlands-Indië genoemde gebied meer dan 150.000 dienstplichtige Nederlandse militairen, die daar na de Japanse bezetting orde en rust moesten handhaven. Dat was geen eenvoudige taak, omdat de plaatselijke bevolking zich wilde losmaken van het Nederlandse koloniale bewind.

Contact van de uitgezonden soldaten met het thuisfront was moeilijk. Telefonisch contact was bij uitzondering alleen mogelijk via radio Kootwijk. Nieuwsuitwisseling geschiedde daarom hoofdzakelijk per brief.

In Nederland werden daarom plaatselijke 'Thuisfronten' opgericht om waar mogelijk 'onze' jongens in het verre tropenland te ondersteunen door het zenden van pakketjes, literatuur enz.. Ook informeerde de Thuisfrontorganisatie regelmatig de familieleden van de uitgezonden soldaten over de actuele toestand in Nederlands Indië.

De soldaten kregen op hun beurt informatie over het wel en wee van hun familieleden, zelfs door middel van een 'Gesproken Brief', toegezonden op een geperste en daarna met hars geprepareerde papieren grammofoonplaat, die minimaal 200 keer kon worden afgedraaid. Voor het opnemen van zo'n brief moesten de familieleden van een soldaat naar een opnamestudio van Geluidstechnisch Bureau Jac van der Klei uit Hilversum. In Lichtenvoorde was, na aanvankelijk 'gebrek aan durf' bij de ouders, in mei 1948 door B & W een dergelijke studio ingericht in het gemeentehuis. Inspreken van de brief werd thuis alvast geoefend, want de tekst moest duidelijk en goed gearticuleerd en zonder haperen binnen een zeer korte tijd ingesproken worden. Best wel moeilijk. Twee en dertig door ouders uit de gemeente Lichtenvoorde ingesproken brieven konden juni 1948 verzonden

worden aan hun soldaat in Indië.

Ook schreef vanaf juli 1947 tot en met 23 november 1949 het college van B & W van de gemeente Lichtenvoorde (burgemeester F.J. Waals, 1e wethouder A. Ravesloot, 2e wethouder B. Hogenkamp en gemeentesecretaris Veldman) regelmatig uitgebreide brieven met opwekkende en bemoedigende teksten aan de in Indië gelegeerde dienstplichtige Lichtenvoordenaren. Daarin stond ook de schriftelijke toezegging dat zij bij hun terugkeer in Nederland, zo nodig met hulp van B & W, zeker weer werk zouden vinden.

Bovendien verzorgde Hein Alferink, onder de vlag van de gemeente Lichtenvoorde, maandelijks een door hem geschreven nieuwsbrief met plaatselijk nieuws voor de Lichtenvoordse militairen in de Verre Oost: 'De Groet'. De soldaten uit Lichtenvoorde verslonden deze brieven en bewaarden ze meestal zorgvuldig.

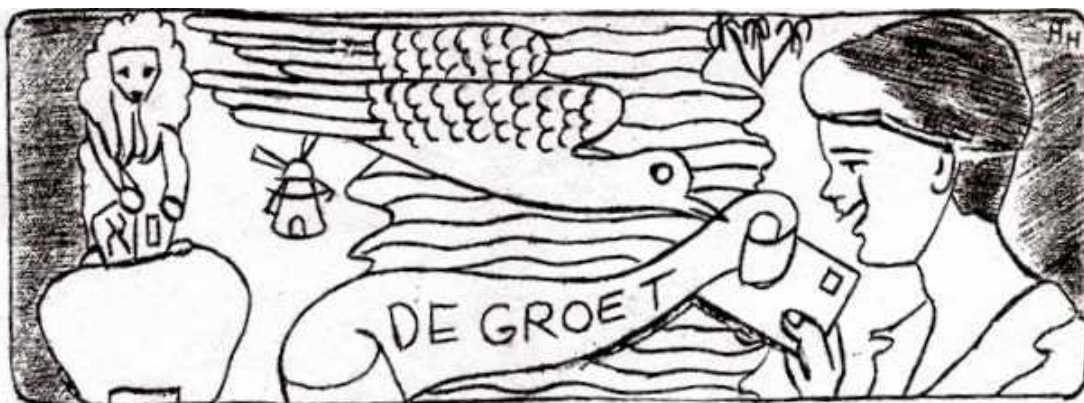
Onlangs ontving de Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde uit de nalatenschap van de in 2005 overleden oud-Indiëganger Herman Bonnes (Java) nog 29 exemplaren van de Groet die hij in Indië had bewaard. Ook had hij nog 14 brieven van B & W (van 5 juli 1947 t/m 1 januari 1950).

Voorheen overhandigde ons de in Borculo wonende oud-Lichtenvoordenaar, de heer Nieuwenhuis, al eens het maandbericht 'De Groet' van 18 augustus 1948.

Daar de kwaliteit van deze brief niet voldoende was om af te drukken in deze periodiek, is deze letterlijk overgetypt.

Hierna volgt de inhoud van deze brief. Het briefhoofd is er in de oorspronkelijke uitvoering bij afgedrukt. Vermeld moet nog worden dat het briefhoofd van 'De Groet' in 1949 aangepast werd.

Hieronder de genoemde brief 'De Groet' uit 1948 met nog het oude briefhoofd.

Maandbericht voor de Lichtenvoordese soldaten.
 Abonnementskosten: zo af en toe een groet terug.
 Administratie: Gemeentehuis. Redactie: H.M. Alferink.
 Uitgegeven door de gemeente Lichtenvoorde.

2e jaargang no. 5 van 18 Augustus 1948.

-o-

Lichtenvoorde.

De verkiezingen voor de leden van de tweede kamer hadden in Lichtenvoorde een rustig verloop. Wel werden dagen van te voren de brievenbussen vol gestopt met allerlei pamfletten waarin gouden bergen werden beloofd. Ondanks dat gaf de stemming een normaal beeld, waaruit bleek dat men zich niet had laten beïnvloeden.

De Partij van de Arbeid verloor echter ongeveer 100 stemmen, terwijl op de lijst Welter nog 66 stemmen werden uitgebracht. De communisten, die in 1946 5 stemmen kregen, behaalden er nu slechts 2 en wel 1 in Lieveelde en 1 in Vragender. 31 kiezers gaven er de voorkeur aan zo te stemmen dat hun biljet ongeldig was.

Jeugddag.

De meisjes uit het dekenaat Groenlo hielden begin Juli een grote districts-jeugddag op het terrein achter Huize Herwalt. De dag werd ingezet met een plechtige Hoogmis in de open lucht, welke werd opgedragen door Dir. Stockman uit Gorssel. Na de Hoogmis heette de dekenale inspecteur van de K.A.V.J., de Zeereerwaarde Heer van Gendt, allen welkom, in het bijzonder Dir. Stockman, de edelachtbare Heer Burgemeester en zijn echtgenote en de beide dames Catachisten van het secretariaat uit Gorssel. Hierna hield Dir.

Stockman een lezing over het begrip "Oriënteren". Hierna volgde een gezellige picknick. In de middag werd opgevoerd het werk van Gabriël Smit: "De vijf blijde Geheimen". Daarna trok men begeleid door de harmonie St. Caecilia naar de kerk, waar een plechtig lof werd opgedragen. 's Avonds werden de "Blijde Geheimen" opnieuw opgevoerd voor de ouderen, welke uitvoering zeer matig bezocht was, mede door de weinige bekendheid die men aan deze uitvoering gegeven had.

Lichtenvoorde juli 1948. Jeugddag voor meisjes uit het dekenaat Groenlo in de tuin achter Huize Herwalt.

Foto: Collectie Vereniging voor Oudheidkunde.

3e K.O.G. –tocht.

Op 18 Juli zou in Lichtenvoorde de 3e K.O.G.-tocht gehouden worden. Reeds dagen van te voren had het bestuur van de wandelsportvereniging het parcours uitgestippeld en de voorbereidingen getroffen. Maar de regen,

die de laatste tijd reeds zo dikwijls spelbreker was geweest, was niet voorzien. Van 's morgens vroeg tot 's avonds laat goot het, waardoor de tocht afgelast moest worden.

Op bezoek.

Bij de boterfabriek sloeg een paard, bespannen voor een melkwagen, op hol en rende de bakkerij

van de Heer Stottelaar binnen. De wagen werd geheel vernield, het paard bekwam geen letsel.

Algemene Feestvereniging.

De algemene Feestvereniging hield haar derde jaarvergadering onder grote belangstelling. Uit het jaarverslag bleek, dat het leden aantal thans 701 bedraagt. De aftredende bestuursleden, de Heren Overbeek en van Ooijen werden herkozen, terwijl in de vacature van de Heer A. Westerman de Heer H. Hulshof van Loon werd gekozen. De voorzitter deelde mede, dat de Kermiscommissie had bedankt. Op de vergadering bleek echter, dat niet allen het hier mee eens waren. En er werd besloten om een nieuw kermis-comité op te richten, waarmee zich de Schutterij zal belasten. De feesten ter gelegenheid van het gouden regeringsjubileum zullen gehouden worden op 11, 12, 13 en 14 September. De feesten zullen ingezet worden met een plechtige raadsvergadering. Verder zal er een voetbalwedstrijd gespeeld worden tussen Longa

1 en WVC 1, verder een gemengde estafetteloop, fakkeloptocht, kerkdiensten, enz. Ook zullen er grote kinderfeesten georganiseerd worden.

Op voorstel van de heer Paasschens werd een commissie ingesteld met het doel om de Harmonie St. Caecilia aan een vaste muzikant te helpen. In deze commissie werden benoemd de heren G. Paasschens, A. Ravesloot, P. Heling, A. Pothof, J. Van Lochem, J. Rooks en J. ten Holder.

Op de tweede vergadering van de Algemene Feestvereniging werden alle misverstanden uit de weg geruimd. Het bestaande kermiscomité werd met 4 leden uitgebreid; allen namen zitting in het bestuur van de Algemene Feestvereniging, alsmede nog een lid van het bestuur der schutterij. In het vervolg zal er dus eendrachtig worden samengewerkt.

Lichtenvoorde 1948. Het bestuur van de Feestvereniging met het kermis-koningspaar H. Weikamp-Teeben. Voor vlnr: J.H. Weijenborg fabrikant, Th.G.J. Sterenborg fabrikant, nn, mevr. E. Weikamp-Teeben (koningin), H Weikamp (schutterskoning), burgemeester F.J. Waals, H.B.A. Hulshof (Herwalt, fabrikant). Achter vlnr: Pater Hildebertus Saes O.F.M., Jan Hartjes meubelmaker, J.H.W Wevers boekhouder Hulshof Herwalt, J. Papenborg, G.C. Paasschens bedrijfsleider Herwalt, Jan A. De Graaf verzekeringsagent, A. Engelbarts, Hendrik J.B. Leuven schilder, A.C.H. de Nooijer huisarts, H. Gootink, nn, H.M.A. Gilsing modezaak, A. Pothof kassier boerenleenbank, Frans Harbers poelier, A.B. Overbeek postdirecteur, J.B. Olijslager, Willem J. Sterenborg (gatjan) kruidenier, Martinus Paashuis aannemer. Foto: Collectie Vereniging voor Oudheidkunde.

Nog meer feesten in het zicht.

Dit jaar bestaat de K.A.B. 35 jaar. Natuurlijk mag dat feit niet ongemerkt voorbijgaan. Op een algemene vergadering werd daarom ook besloten in October een feest te organiseren en wel drie

dagen. Dit is te zeggen, dat men de leden in drie groepen zal verdelen en elke groep een avond een feest zal aanbieden, dat klinkt als een klok.

Lichtenvoorde 1948. De KAB bestaat 35 jaar. Achter de bestuurstafel vlnr: Theo Hulshof (Planteman), Antoon Hund, Pater Celsus Haarmans, Herman Olijslager, Frans te Vruchte, Jan Holweg en Gert Holweg. Foto: Collectie Vereniging voor Oudheidkunde.

Klokken.

Zoals overal werden ook in Lichtenvoorde de klokken door de Duitsers geroofd. Het vrolijke gebeier bij feestelijke gelegenheden hebben we nog steeds moeten missen. Dit zal niet lang meer duren. De nieuwe klokken voor de St.

Om op te frissen.

Bijna twee maanden lang heeft pluvius ons gezegend. Met emmers vol werd het hemelwater over ons uitgestort, daarbij was de temperatuur van dien aard, dat we ons in begin Juli nog heel behaaglijk rondom de brandende kachel schaarden. Voor de boeren was dit een gedwongen vakantie, die hen echter geen vreugde bezorgde. Het hooi, voorzover dit reeds gemaaid was, lag te rotten op het maaiveld. Maar ineens sloeg het weer om en maakte plaats voor een hittegolf, die nog steeds aanhoudt. Met overgrote werklust sloegen de boeren aan het werk, zo zelfs dat in juist een week tijd de rogge gemaaid en binnengehaald was. Toch had de regen ook voordeel. Het gras groeide zo overvloedig, dat de

De oudjes op stap.

We merken er wel niet veel van, dat er in Lichtenvoorde een vereniging is, die zich ten doel stelt Lichtenvoorde vooruit te sturen. Toch is er een dag in het jaar, dat deze vereniging geweldig actief is en zeer verdienstelijk werk verricht. Dat is elk jaar in de zomer als ze alle oudjes van de gemeente in staat stelt eens wat meer te zien van ons land. Ook dit jaar werd weer de tocht voor ouden van dagen georganiseerd. 26 auto's werden hiervoor welwillend beschikbaar gesteld, terwijl er nog 3 grote bussen bij nodig waren

De slagerij.

Dachten we vorig jaar, dat alle Lichtenvoordenaren nu wel een diploma in de zak zouden hebben, dan hebben we ons toch vergist. Hieronder laten we nog eens de lijst volgen van de diverse diploma's, welke in de afgelopen weken werden behaald.

Alle kandidaten van de MULO school slaagden voor het MULO diploma. Hennie Boomkamp slaagde voor de Luchtvaart-technische school in den Haag. De Heer A. Weijenborg slaagde te Utrecht voor Arts. De Heer J. Koperberg slaagde te Doetinchem en te Arnhem voor het Boekhouddiploma.

Bonifatiuskerk zijn besteld en zullen na verloop van enkele maanden geleverd kunnen worden. Er zullen 4 nieuwe klokken komen, die een harmonisch geheel zullen vormen.

veeweiders er nog niet aan dachten hun slachtvee op de markt te brengen, wat weer tot gevolg had dat de regering zich genoodzaakt zag ons te verrassen met een vleesloze week (vlees was nog op de bon. TW).

Dus drie jaar na de bevrijding moeten we nog ons biefstukje missen.

Bij deze hitte van de laatste dagen is het ook geen hapje om in de fabrieken achter de machines te staan. De firma Hulshof-Herwalt heeft dit begrepen en heeft in een gedeelte van de fabriek een doucheinrichting gemaakt, waar telkens drie personen tegelijk een bad kunnen nemen, waarvoor onder werktijd gelegenheid wordt gegeven. Een ideale toestand dus.

om allen een plaatsje te bezorgen. Dit jaar ging de tocht naar de mooie bloemententoonstelling in Apeldoorn, waarna natuurlijk ook een bezoek werd gebracht aan de Juliana-toren. Op de terugtocht werd in Ruurlo gepauseerd, waar allen nog eens flink getraceerd werden en waar de heer Wekking enige filmpjes vertoonde van vroegere tochten. Met de Harmonie voorop trok men 's avonds Lichtenvoorde weer binnen. Het was volgens de oudjes de mooiste tocht, die ze ooit gemaakt hadden.

Voor de hoofdacte slaagden Mej. A. Manschot en de Heren Ruha en Diesfelt. Voor het diploma Costuumnaaien slaagden de dames Dinie Kruip, Truus Lelivelt, Trees Schurink, Dienke Bruins, Anny Willemsen en Trees Doppen. Voor het diploma HBS (Winterswijk. TW) slaagde de Heer H. Hulshof.

Diny ter Haar en Johan van de Velden slaagden voor het Mulo diploma. Voor het toelatingsexamen van de R.K.H.B.S (Groenlo in oprichting. TW) slaagden te Groenlo Co Lorist, Willy Paasschens, Frans Bonnes en Hans Veldman.

Mej. A. te Broeke slaagde voor Dameskapster.
De Heer B. Elschot kreeg het diploma
archiefverzorging.
H.Tijndik, J. Eggink en C. Nijenhuis verkregen

het diploma smeden bankwerker,
Wim van Lochem, Theo Mellink en J.
Hoenderboom verwierven het diploma schilder.

Harreveld.

Zilveren Pastoorsfeest.

Op 15 Augustus viert de Zeereerw. Heer Pastoor
zijn Zilveren Priesterfeest. De Feestcommissie
is reeds druk in de weer om dit feest zo groots
mogelijk te vieren. Op Zaterdag 14 Augustus zal
zijn Eerw. vanaf de Radstake worden

ingehaald. Alle verenigingen zullen hieraan hun
medewerking verlenen. Zondagavond zal in de
pastorietuin een mooie revue worden opgevoerd.
In de volgende Groet vertellen we U meer van dit
feest. (foto 1102)

Herbouw Gesticht.

Dezer dagen werd de herbouw van het afgebrande
gedeelte van het Gesticht aanbesteed. De laagste
inschrijver was Firma Hegeman uit Nijverdal

voor 372.000 gulden, zonder schilderwerk en
sanitair. Hieruit blijkt wel, dat de schade door de
brand aangericht geweldig groot is.

Nieuwe klokken.

Dankzij enkele milde giften en de nog komende
giften van de parochianen zullen omstreeks
Kerstmis de nieuwe klokken in de toren worden
geplaatst. In plaats van twee zullen er nu drie
klokken komen, symboliserend de lijdende, de

strijdende en de zegepralende kerk. De grootste
klok zal de St. Agathaklok zijn terwijl de andere
twee klokken de namen van de gevers zullen
dragen.

Zieuwent

Op stap.

De leerlingen van de hoogste klassen der Jongensschool maakten een uitstapje naar Apeldoorn, ondanks de regen hadden ze toch schik.

De leden van de JBB brachten een bezoek aan de

tentoonstelling in Huissen. De leerlingen van de Landbouwhuishoudschool gingen naar Arnhem en maakten een boottochtje naar de Westerbouwing, terwijl men zich 's middags te goed deed aan kersen in de boomgaard te Driel.

Eerste H.Mis.

Op feestelijke wijze werd de Weleerw. Pater Alfons Jolij, die in Engeland de H. Priesterwijding ontving, in Zieuwent ingehaald door de Harmonie, bruidjes en diverse verenigingen met hun vaandels. Bij de

plechtige eerste H. Mis werd hij geassisteerd door Pastoor Bergervoet, Kapelaan van Laak en Aalmoezenier A. Hulshof. Pater te Molder hield de feestpredicatie. Velen maakten van de gelegenheid gebruik om de Neomist te feliciteren.

Paardensucces.

Op de in Groenlo gehouden stamboekkeuring behaalde J.B. Kolkman met zijn paarden de eerste prijs.

Vragender.

Wraak is zoet.

Door de politie werd een geweer in beslag genomen en procesverbaal opgemaakt. De gedupeerde meende, dat hier verraad in het spel was en nam weder wraak.

's Nachts ontvreemde hij met een medehelper een zestiental jonge hanen bij de vermeende

verrader en verkocht deze hanen in Winterswijk. Natuurlijk werd hiervan aangifte gedaan met het gevolg, dat de daders nu een tweede procesverbaal opliepen en meteen maar ingesloten werden om over hun wraakneming na te denken.

Lievelde.

Ongewenst bad.

Het paard van landbouwer S. zakte dezer dagen door het gewelf van de gierput. De gehele

buurt kwam er aan te pas om het paard weer te bevrijden. Behalve een paar schrammen aan de poten bekwam het paard geen letsel.

Mariënvelde.

In café Wieggers kwamen de Mariënvelders bijeen om verschillende zaken te bespreken. Er werd besloten om ter gelegenheid van de jubileumfeesten ook hier verschillende feestelijkheden te organiseren. Het oprichten van een Boerenleenbank kon niet doorgaan omdat men niet over voldoende gegevens beschikte. Om tegemoet te komen aan de wens om de

buurtschappen wat in te krimpen werd op voorstel van de Zeereerw. Heer Pastoor besloten, dat een ieder niet meer dan 10 naobers zal behouden. De heer Hendrik Wieggers hield een causerie over de teelt van aardbeien, welke zeer lonend kan zijn, temeer daar de grond hiervoor bijzonder geschikt is.

Katholiek Thuisfront.

Twee elftallen uit Mariënvelde speelden een vriendschappelijke wedstrijd ten bate van

Katholiek Thuisfront. De penningmeester glunderde en kreeg ruim 26 gulden meer in kas.

Sport.

De postduivenvereniging had een lege kas. Dus een voetbalwedstrijd. De duiven speelden tegen een Longa-combinatie. Vóór de wedstrijd werden enige honderden duiven losgelaten. De wedstrijd werd natuurlijk door Longa met 3-1 gewonnen. De duiven waren te vlug en schoten het doel te veel voorbij.

Longa speelde een vriendschappelijke wedstrijd tegen Varsseveld 1. De regen werd spelbreker en na een half uur moest de wedstrijd afgelast worden. De stand was toen 2-2. KSH 1 speelde tegen Varsseveld 2 en won met 3-1.

KSH 2 speelde tegen Mariënveld 1 en won met

5-2.

De korfbalcompetitie gaat nog steeds door.

Longa 1 was te gast bij KSH en wist te winnen met 3-1. KSH 2 speelde tegen DES 1 uit Eibergen en verloor met 5-2.

De jaarlijkse wedstrijd ZVC 1 KSH 1 leverde dit jaar een overwinning op voor ZVC. In een matige wedstrijd doelpuntte ZVC 3 maal en KSH 2 maal. De Protestantse Sportvereniging P.S.V. nam deel aan het gymnastiektournooi te Winterswijk en behaalde twee derde prijzen en wel een voor turnen en een voor marswedstrijd.

Burgerlijke Stand

Overleden.

H. Krabben 91 jaar B 58-a.

J. Ikink 87 jaar A 39.

J. Pillen 78 jaar A 100-a.

J. Eskes 48 jaar D 190.

Getrouwd.

J. Gunnewick C 24 en W. Greven C 14-a.

J. Hartman A 74 en W. Geerdink B 53.

J. Rensing B 37 en B. ter Horst Silvolde.

A. Esseling E 56 en A. Wolters E 139.

Tot zover de genoemde 'Groet' van de heer Nieuwenhuis.

Het is onze bedoeling in de komende periodieken regelmatig opvallende passages uit de andere genoemde brieven te publiceren om zo een stukje

ook door Lichtenvoordenaren in Nederlands Indië meegemaakte geschiedenis levend te houden.

Ontwikkelingen in de gemeente Lichtenvoorde vanaf 1851

Door Arnold Plumiers

Rectificatie

Helaas is er tussen het aanleveren van het artikel voor deel 2 (no 69, november 2014) en de druk ervan, iets misgegaan met de cijfers uit de bijlage bevolking periode 1861 – 1870. Bijgaand het correcte schema, aangevuld met de cijfers uit de ontbrekende jaren 1869 – 1870 van deel 2. Het aantal inwoners is in dit decennium met moeite op gelijke hoogte gebleven.

Ontwikkeling bevolking Lichtenvoorde tussen 1861 en 1870										
Jaar	1861	1862	1863	1864	1865	1866	1867	1868	1869	1870
Vorig jaar manl.	1874	1878	1870	1880	1884	1885	1906	1903	1894	1866
vorig jaar vrll.	1746	1760	1769	1765	1746	1753	1761	1790	1788	1764
Totaal vorig jaar	3620	3638	3639	3645	3630	3638	3667	3693	3682	3630
Geboren manl.	39	50	43	45	56	51	39	48	34	33
Geboren vrouwl.	41	33	46	33	30	44	51	33	43	52
Ingekomen manl.	34	83	63	47	55	56	60	68	55	65
Ingekomen vrouwl.	42	103	45	52	73	53	60	63	50	68
Totaal	3776	3907	3836	3822	3844	3842	3877	3905	3864	3848
Overleden manl.	-40	-48	-53	-44	-51	-34	-35	-45	-43	-36
Overleden vrouwl.	-36	-40	-45	-48	-38	-36	-18	-36	-42	-54
Vertrokken manl.	-29	-92	-43	-44	-59	-52	-67	-80	-74	-73
Vertrokken vrouwl.	-33	-88	-50	-56	-58	-53	-64	-62	-75	-69
Totaal wettige										
inwoners op 31/12	3638	3639	3645	3630	3638	3667	3693	3682	3630	3616
levenloos geboren						9	10	9	15	10
totaal huwelijken						25	31	24	21	29
De levenloos geboren werden voor 1866 niet geregistreerd en daarna niet meegeteld.										

Vervolgens is er een antwoord op de vraag wat vloglanden zijn, aangereikt door A.H.G. Schaars.

H.C. van Hall zegt daar in 1854 het volgende over : vloglanden zijn verspreid liggende akkers die afzonderlijk, niet als een gedeelte van een boerenplaats, verpacht worden.

Een eeuw daarvoor, rond 1750, heeft Von Schleussing onder vloglanden verstaan: die landbouwgronden van een akkerbouwbedrijf, die een eigenaar niet zelf exploiteert, maar via garfpacht verpacht. Gaat er pachtgeld over tafel dan zijn het geen vloglanden meer.

Deel 3, 1871 – 1880

De benodigde beschikbaarheid van de gegevens is inmiddels weer gerealiseerd. De twee ontbrekende jaren van de vorige periode worden, voor zover van belang, in deel 3 meegenomen.

Hoofdstuk I Bevolking

Hoewel de vermelding dat de registers van de Burgerlijke Stand en die van de bevolking met grote zorgvuldigheid worden bijgehouden, is er een verschil van 10 personen, 5 mannen en 5 vrouwen, tussen het eindtotaal van 1870 en het begintotaal van 1871. In dit artikel worden de gegevens uit het gemeentelijk jaarverslag gevolgd. Het jaarverslag van 1875 is waarschijnlijk verloren gegaan, want het ontbreekt in de archieven van Het

Educatief Centrum Achterhoek en Liemers. De bevolkingsgroei in 1875 is wel berekend uit de gegevens van 1874 en 1876 en in 1875 vermeld onder ingekomen mannen (28) en ingekomen vrouwen (14). Het decennium overziend, is er een bevolkingsaanwas van ruim 9 %, waarbij de schommelingen in het migrerende deel groter zijn dan de verschillen in de aanwas door geboorte. De mannen lijken in het tweede deel van het decennium iets honkvaster dan de vrouwen.

Ontwikkeling bevolking Lichtenvoorde tussen 1871 en 1880										
Jaar	1871	1872	1873	1874	1875	1876	1877	1878	1879	1880
Vorig jaar manl.	1860	1852	1854	1834	1853	1881	1922	1959	1985	1990
vorig jaar vrll.	1766	1735	1738	1753	1755	1769	1811	1836	1857	1875
Totaal vorig jaar	3626	3587	3592	3587	3608	3650	3733	3795	3842	3865
Geboren manl.	53	41	39	45		51	55	54	52	52
Geboren vrouwl.	47	38	53	48		52	49	49	62	53
Ingekomen manl.	38	37	37	60	28	90	60	102	68	99
Ingekomen vrouwl.	36	34	42	39	14	67	65	60	42	62
Totaal	3800	3737	3763	3779	3650	3910	3962	4060	4066	4131
Overleden manl.	-49	-49	-50	-43		-35	-36	-46	-50	-40
Overleden vrouwl.	-60	-39	-34	-32		-37	-35	-38	-35	-47
Vertrokken manl.	-50	-27	-46	-43		-65	-42	-84	-65	-70
Vertrokken vrouwl.	-54	-30	-46	-53		-40	-54	-60	-51	-53
Totaal wettige										
inwoners op 31/12	3587	3592	3587	3608	3650	3733	3795	3832	3865	3921
levenloos geboren	10	9	8	7		10	7	9	6	5
totaal huwelijken	22	19	36	21		33	26	37	23	27
de levenloos geboren werden voor 1866 niet geregistreerd en daarna niet meegeteld.										

Hoofdstuk II Verkiezingen

De overlijdensindex 1862 voor de gemeente Lichtenvoorde geeft op 2 juni het overlijden weer van een J.D. ten Brundel, waarmee de vraagtekens in het overzicht verkiezingen in het vorige artikel vrijwel zeker zijn opgelost. In 1869 heeft er een verkiezing voor gemeenteraadsleden plaatsgehad waarbij Jan Berend Papenburg is herbenoemd. Dit voorrecht

was niet weggelegd voor J.B. te Welscher en C.F.J. Reichman, zij werden vervangen door Jan Hendrik Groot Antink en Johannes Bernardus Sterenburg. In 1870 hadden er geen verkiezingen plaats, zodat het college van Burgemeester en wethouders, alsmede de gemeenteraad er uitzag volgens de bijlage Verkiezingen en Gemeentebestuur 1871 - 1880.

Hoofdstuk III

Gemeentebestuur

In 1871 zijn er zowel verkiezingen als mutaties. Burgemeester A.W. Zweers vertrekt begin 1871 naar Wijchen, in verband met een benoeming tot notaris aldaar. Tijdens de verkiezingen voor de gemeenteraad worden nieuw gekozen dan wel herkozen: Johannes Antonius van Basten Batenburg, Jan Willem Rouwhorst, Jan B. te

Welscher en B. klein Avink. De eerstgenoemde is op 31 januari 1871 benoemd tot burgemeester. Naamgenoot J.B.A. van Basten Batenburg ruimt dat jaar het veld evenals Harmanus Hulshof. De bijlage geeft de verdere mutaties weer in het decennium. Er zijn maar enkele raadsleden de gehele periode actief geweest.

Bijlage Verkiezingen en Gemeentebestuur											
	– 1870 –	1871 -	1872 -	1873 -	1874	1875	1876	1877	1878	1879	1880
Burgemeester	A.W. Zweers *	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----
Burgemeester	J.A. van Basten Batenburg * xx	benoemd	idem	idem	idem	idem	idem	idem	idem	idem	idem
Wethouder	J.B.A. v. Basten Batenb. z **	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----
Wethouder	Hs Hulshof x **	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----
Wethouder	Jan Hendrik Groot Avink u	benoemd	idem	----	----	----	----	----	----	----	----
Wethouder	Joh. Bern. Sterenberg ** v	benoemd	idem	idem	idem	----	----	----	----	----	----
Wethouder	Jan Hendrik Krabbenborg	----	----	benoemd	idem	idem	idem	idem	idem	----	----
Wethouder	Bern. Franc. Hulshof ** w	----	----	----	----	benoemd	idem	idem	idem	idem	idem
Wethouder	Jan Berend Wopereis y	----	----	----	----	----	----	----	----	benoemd	idem
Raadslid	A. Arentsen		idem	----	----	----	----	----	----	----	----
Raadslid	J.W. Rouwhorst	herben.	idem	idem	idem	idem	idem	idem	----	----	----
Raadslid	J.B.A.v.Basten Batenburg z**	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----
Raadslid	H.klein Avink op Pasker	idem	idem	herben.	idem	idem	idem	idem	idem	----	----
Raadslid	J.B. Papemborg	idem	idem	----	----	----	----	----	----	----	----
Raadslid	Johannes Antonius v.Bast.B xx	benoemd	burgem	burgem	burgem	burgem	burgem	burgem	burgem	burgem	burgem
Raadslid	B. klein Avink op Naberink	herben.	idem	idem	idem	idem	idem	idem	idem	idem	idem
Raadslid	J.B. te Welscher	herben.	idem	idem	idem	----	----	----	----	----	----
Raadslid	Jan H. Krabbenborg	idem	idem	herben.	idem	idem	idem	idem	idem	herben.	idem
Raadslid	Hs Hulshof x **	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----
Raadslid	Jan H Groot Avink u	idem	idem	idem	idem	idem	idem	idem	idem	idem	idem
Raadslid	J.B. Sterenberg	idem	idem	idem	idem	----	----	----	----	----	----
Raadslid	Antonij Hulshof B. zn	----	benoemd	herben.	idem	idem	idem	idem	idem	herben.	idem
Raadslid	Bernard Sterneborg v	----	benoemd	herben.	idem	idem	idem	idem	idem	herben.	idem
Raadslid	Gerrit Jan Toebes	----	----	benoemd	idem	idem	idem	idem	idem	idem	idem
Raadslid	Antonij Hulshof G.J. zn	----	----	----	----	benoemd	idem	idem	idem	idem	idem
Raadslid	Bernardus Franciscus Hulshof w	----	----	----	----	benoemd	idem	idem	idem	idem	idem
Raadslid	Jan Berend Wopereis y	----	----	----	----	----	----	----	benoemd	idem	idem
Raadslid	Johannes Hendrik Hulshof	----	----	----	----	----	----	----	----	benoemd	idem
Kiesgerechtigden	2e Kamer./ Pr.St	106	110	105	114				117	125	139
Kiesgerechtigden	Gemeenteraad	204	226	229	216				230	242	259
		** tevens ambtenaar van de B.S.									
	* tevens Secretaris en Ambtenaar van de B.S.										
u is dezelfde	v is dezelfde	w is dezelfde									
x is de zelfde	y is de zelfde	z is dezelfde									
xx is de zelfde											
De gegevens over 1875 ontbreken in het archief.											

Wat opvalt is het langzaam stijgende aantal kiesgerechtigden voor de Tweede Kamer en de Provinciale Staten enerzijds en die voor de gemeenteraad anderzijds. Er zijn kennelijk een groeiend aantal mensen die de belasting kunnen opbrengen voor dit privilege. Het ambtenarenkorps is in die tijd nog goed te overzien:

J.A. van Basten Batenburg is behalve burgemeester ook secretaris en ambtenaar van de Burgerlijke Stand. Petrus Hoff is gemeenteontvanger, Joh. Bern. Harxen is

bediende ter secretarie, Johannes Diderichs is veldwachter, B. van Thiel de nachtwaker, J.B. Sterenberg ambtenaar der B.S., Jan H. Donderwinkel tolgaarder, en Petronella Jansen, huisvrouw van Welink, is vroedvrouw. In de loop van 1873 volgt Harmanus Johannes van Thiel zijn vader op als nachtwaker. Ook worden een aantal salarissen van ambtenaren en onderwijzers verhoogd. De bijlage bekijkend valt er geen structuur te ontdekken in de procentuele aanpassingen. Waarom niet alle salarissen worden aangepast, wordt niet inzichtelijk gemaakt.

Bijlage salarissen 1871 - 1880:			
	Jaar	< 1876	per 1876
Burgemeester J.A. van Basten Batenburg		700,00	800,00 14%
Secretaris Johannes Antonius van Basten Batenburg		450,00	550,00 22%
Wethouder Jan Hendrik Krabbenborg		30,00	30,00 0%
Wethouder Bernardus Franciscus Hulshof		30,00	30,00 0%
Gemeente ontvanger Peter Hoff		190,00	225,00 18%
Bediende ter secretarie Johannus Bernardus van Harxen		40,00	40,00 0%
Veldwachter Johannes Diderichs		182,00	312,00 68%
Tolgaarder Jan Hendrik Donderwinkel		150,00	150,00 0%
Vroedvrouw Petronella Jansen / vrouw Welmhof		150,00	230,00 53%
Nachtwaker Harmanus van Thiel		82,00	100,00 22%
De ambtenaren van de Burgerlijke Stand zijn onbezoldigd			

Zover na te gaan is in 1875 vroedvrouw Petronella Jansen vervangen door Anna Brouwers. In 1879 volgt Johannes Wilhelmus te Welscher de gemeenteontvanger P. Hoffs op. In 1880 treedt de arts Jan Jacob van Son in dienst van de gemeente.

Soms wordt er melding gemaakt van een beknopte opgave van behandelde onderwerpen. Veelal zijn dat terugkerende items als begroting, wegen- en waterlopenonderhoud, ontvangen van geloofsbrieven van nieuwe raadsleden en vervolgens de beëdiging van, mutaties in

het onderwijzend personeel etc. Soms echter komen er ook verrassende onderwerpen aan de orde, zoals in 1872, als er besloten wordt tot een bijdrage van 25.000,00 gulden voor “het daarstellen van den Nederlandsch-Westphaalsen spoorweg, zoo die gemaakt wordt“. In 1876 passeert hetzelfde bedrag nog een keer en wordt er een lening aangegaan van f 50.000,00 ter financiering. Het is het gemeentebestuur dus duidelijk menens wat betreft de ontsluiting van Lichtenvoorde.

Hoofdstuk IV

Geldmiddelen

In 1866 is de opstelling van de gemeentebegroting en de resultatenrekening

aanzienlijk vereenvoudigd, tot het aangeven van totale baten, lasten en het eindsaldo.

Bijlage Geldmiddelen 1871 - 1880											
Jaar	1870	1871	1872	1873	1874	1875	1876	1877	1878	1879	1880
Begroting ontvangsten		10842	10797	9400	13230		11236	15919	45919	16495	18052
Begroting uitgaven		10842	10792	9009	13230		11236	15919	45919	16495	18052
Begroting resultaat		0	5	391	0		0	0	0	0	0
Gerealiseerde ontvangsten	10244	12977	12455	12379		14205	34195	46796	19135	21617	23011
Gerealiseerde uitgaven	7046	9691	8568	7561		9615	29010	40800	10803	11367	15464
Gerealiseerd resultaat	3198	3286	3887	4818		4590	5185	5996	8332	10250	7547

Vrijwel alle begrotingen worden met een nulsaldo afgesloten. De resultaten geven een heel ander beeld, want steeds is er een positief eindsaldo. De gerealiseerde opbrengsten zijn meestal hoger dan begroot, terwijl de uitgaven vaak lager uitvallen. In de jaren met de grote verschillen zijn

waarschijnlijk de leningen en de investeringen verwerkt voor de aanleg van “den Nederlansch-Westphaalschen Spoorweg“. In 1876 wordt in het jaarverslag melding gemaakt dat er sedert 1874 geen schulden meer zijn. (N.B. de schulden worden 1 x per 5 jaar gerapporteerd).

Hoofdstuk V

Gemeente-eigendommen, werken en inrigtingen

Eigendommen niet bestemd voor de publieke dienst.

Hier wordt een aantal jaren, t/m 1874, een stukje grond opgevoerd van 3 are, overgebleven bij het

maken van de weg naar Zieuwent, dat in gebruik is door de veldwachter. Dit gebruik maakt deel uit van zijn wedde. Na 1875 wordt er onder dit hoofd niets meer opgevoerd.

Eigendommen bestemd voor de publieke dienst en openbare gemeente-werken

Openbare gebouwen

Onder dit kopje worden gedurende 10 jaar dezelfde gebouwen opgegeven, met hun staat van onderhoud en de kosten voor onderhoud. De genoemde gebouwen zijn:

1. Schoolgebouw in goede staat. Het betreft hier het gebouw voor openbaar onderwijs in Stad 2.
2. Onderwijzerswoning in Stad in redelijke staat.
3. Gemeentehuis in slechte staat.
4. Lijkenhuisje in redelijke staat.
5. Tolgaarderswoning in redelijke staat.

Jaarlijks worden er kosten opgevoerd voor

onderhoud die nogal variëren, gemiddeld tussen f 80,00 tot f 200,00 met enkele uitschieters als er extra onderhoud wordt gepleegd, zoals in 1877, toen de onderwijzerswoning is opgeknapt, waarvoor alleen al f 677,00 nodig was. Aan het lijkenhuisje en de tolgaarderswoning wordt heel weinig onderhoud gepleegd. De staat van het gemeentehuis wordt in 1877 als zeer slecht beschouwd, maar ook in volgende jaren wordt daar geen oplossing voor bedacht.

Straten, pleinen, riolen, waterleidingen

Hier worden de keistraten en waterleidingen beoordeeld en wordt tevens weergegeven hoeveel geld daaraan is besteed. In de onderhavige periode wordt de onderhoudsstatus van de keistraten als redelijk beoordeeld en die van de waterleidingen als goed. Aan de keistraten wordt weinig onderhoud gepleegd, een aantal jaren zelfs niets en als er al iets gebeurt, blijft dat op een enkele uitzondering na onder de f 100,00. Dat de waterleidingen goed verzorgd moeten blijven voor een goede afwatering, mag blijken uit het regelmatig uitgevoerde onderhoud waarvan de bedragen variëren van omstreeks f 50,00 tot f 810,00 in 1874.

Veel wegen en voetpaden behoren aan en zijn in onderhoud bij de gemeente. De twee soorten wegen die hier onder vallen zijn de kunstwegen en de zandwegen. Voor de eerste wordt een goede tot zeer goede onderhoudsstaat gemeld en voor de zandwegen is het redelijk tot goed. Er wordt het nodige geld gespendeerd aan onderhoud vooral van de kunstwegen. De bedragen variëren van f

1.000,00 tot ruim f 1.700,00 per jaar.

De zandwegen kosten wat minder,

van f 37,00 tot f 900,00 per jaar.

In de categorie rivieren, kanalen, vaarten en bijbehorende werken, als waterkeringen, overlaten, sluizen duikers, bruggen etc. zijn voor Lichtenvoorde alleen duikers en bruggen van belang. Deze verkeren steeds in een goede staat mede door investeringen in het onderhoud en zo nodig vernieuwing. De bedragen variëren van f 290,00 tot f 500,00, met een uitschieter naar f 1050,00.

Werken die niet aan de gemeente behoren, zoals wegen van polderbesturen en andere komen in Lichtenvoorde niet voor. Wel zijn er behalve de algemene begraafplaats in Stad nog 4 rooms-katholieke begraafplaatsen te weten in Stad, Zieuwent, Harveld (dat af en toe ook als Harvelde wordt geschreven) en in Vragender. Deze worden door de parochies ter plaatse goed onderhouden en het begraven voldoet aan de daartoe gestelde wettelijke regels.

Hoofdstuk VIa

Medische Politie

In dit hoofdstuk gaat het om de gezondheidstoestand van de inwoners en alle daarmee verbonden randvoorwaarden, ingedeeld in paragrafen en subparagrafen. Ook hier worden

weer vele vragen gesteld die in de gemeente Lichtenvoorde niet van toepassing zijn en die derhalve worden overgeslagen.

Toestanden die invloed uit kunnen oefenen op de volksgezondheid

I.1 *Opgave van den toestand der openbare wegen (openbare reinheid) , wateren (waterverversching), goten, riolen, sekreten, urinoirs, en van openbare gebouwen (scholen, gestichten, slaapsteden, kerken enz).*

Op deze vraag wordt elk jaar een antwoord gegeven met de volgende strekking: *De toestand van alle in deze rubriek voorkomende wegen, gebouwen of plaatsen was redelijk tot goed.*

De vervolgvraag

I.2.a gaat over de genomen maatregelen en aangezien de vorige vraag met goed is beantwoord is de standaardopmerking: *Maatregelen worden niet nodig geoordeeld.*
I.2.b. een vraag met een steeds terugkerend identiek antwoord. De vraag is: welke maatregelen genomen worden ten aanzien van mestverzameling (opruiming en onschadelijkmaking). Het antwoord: *De mestverzameling geschiedt alhier over het algemeen in de koe- en paardestallen en wordt daaruit naar de landerijen vervoerd* (Het potstalprincipe dus). Dat zou kunnen betekenen dat er nauwelijks mestvaalten waren. Dit gegeven afgezet tegen de handel in varkensvlees en de wetenschap dat varkens niet in potstallen werden gehouden, doet vermoeden dat er toch meerdere

mestvaalten geweest moeten zijn.

I.2.c vraagt naar het verband tussen het gestelde in I. in samenhang met de aanwezigheid van kanalen, grachten en sloten (waterverversing, damping). Het met enige variatie vrijwel steeds gelijklopende antwoord is: *Kanalen zijn hier niet, waterverversing of damping wordt niet nodig geacht, de slooten in deze gemeente aanwezig zijn en worden voortdurend in goeden staat gehouden.* Na 1876 wordt hier vaak aan toegevoegd: *Veel sloten zijn nutteloos en worden door particulieren voortdurend gedempt.*

I.2.d is gericht op de invloed van gebouwen of verandering daarvan op de volksgezondheid. Vrijwel zonder uitzondering is het antwoord: *Geene veranderde inrichting had plaats.*

Heerschende Ziekten

Er zijn in de periode 1871-1880 enkele ziekte-uitbraken geweest. In 1871 was dat een uitbraak van pokken die 5 sterfgevallen tot gevolg had. Het aantal overledenen in 1871 is het hoogst over de periode van 10 jaar, 20 meer dan het gemiddelde over die jaren (zie bijlage bevolking). Zieuwent kreeg in 1872 te maken met typhus met slechts weinig slachtoffers. Hier is niet duidelijk of met slachtoffers zieken of overledenen wordt bedoeld. Voorts zijn er in 1879 5 slachtoffers te

betreuren door mazelen. De genomen maatregelen zijn bij de pokkenuitbraak het aanbrengen van kentekenen aan de huizen en entingen met koepokkenvaccin. Bij de typhusinfectie werden de gezinnen geïsoleerd, dat wil zeggen dat ze geen contact met anderen mochten onderhouden, terwijl de kinderen tijdelijk de toegang tot de school werd ontzegd. Bij de mazelenuitbraak zijn geen nadere maatregelen genomen.

Begraafplaatsen

In dit hoofdstuk worden eventuele wijzigingen in de omvang of de inrichting vermeld. In de betreffende periode worden geen wezenlijke veranderingen gemeld. Uit het vorige decennium moet hier nog wel melding gemaakt worden van een verordening op het begraven van lijken en een besluit tot heffing van begrafenisrechten.

Nieuw is het vermelden van het aantal begraven lijken per begraafplaats. Vergelijkt men deze cijfers met het aantal overledenen in de bijlage 'bevolking' dan kan niet anders geconcludeerd worden dan dat er overledenen elders zijn begraven en van elders binnenkomen.

Begraven lijken in de periode 1871 - 1880										
Jaar	1871	1872	1873	1874	1875	1876	1877	1878	1879	1880
Begraafplaatsen :										
Algemene in Stad	12	11	8	4		5	6	5	7	8
R.K in Stad	35	22	45	34		27	23	26	26	31
R.K in Zieuwent	55	30	18	12		18	18	20	27	19
R.K in Harvelde	7	11	11	14		12	15	14	13	8
R.K in Vragender	10	13	8	9		4	7	8	14	10
Totaal	119	87	90	73		66	69	73	87	76

IV Gast- en ziekenhuizen en krankzinnigengestichten

Deze bestaan niet in Lichtenvoorde.

V Geneeskundige dienst bij armen, verpleegd in hunne woningen

V.1. Opgave van de wijzigingen in de regeling van den dienst (ook w.b. koepokineningen). Hoewel de antwoorden in deze rubriek wel enigszins verschillen in opstelling, is de boodschap toch vaak dezelfde. Vermeld is vrijwel altijd dat er 4 keer per jaar een koepokvaccinatie plaats heeft gevonden en dat de geneeskundigen de armen behandelen op last en kosten van de armbesturen. Koepokeningen zijn op basis van het wettelijk besluit van 4 december 1872 formeel geregeld. Dit had waarschijnlijk verband met de pokkenepidemie die in 1871 ook in Lichtenvoorde slachtoffers heeft gemaakt. In 1880 wordt medegedeeld dat er een gemeentelijk geneeskundige is aangesteld, met een jaarwedde van f 525,00. Daarbij wordt gemeld dat de algemeen armen kosteloos worden bediend.

V.2. Opgave van de beloning der genees-, heel- en verloskundigen. De geneeskundigen in de gemeente krijgen geen beloning voor hun werkzaamheden. Aan de behoeftige klasse worden alleen de medicijnen in rekening gebracht bij de armbesturen van de gezindheden waartoe zij behoren. (met uitzondering van de algemeen armen ?? ref.). De visites zijn gratis voor deze groep. Vanaf 1876 gaat de gemeente over tot betaling van f 30,00 aan de geneeskundigen voor de koepokeningen.

V.3. Opgave van de kosten der geneesmiddelen. Soms worden die vermeld, vooral de eerste jaren van het decennium. Het aantal gedeclareerde recepten ligt rond de 350 per jaar waarmee ook vraag V.4 is beantwoord. De kosten per recept zijn gemiddeld f 0,50.

VI Koepokineningen

Onder dit hoofd worden de aantallen koepokineningen vermeld. In het jaar 1871 (pokkenepidemie) waren dat 300 personen plus een onbekend aantal dat zich elders heeft laten enten. Dit aantal entingen wordt in de volgende

jaren nooit meer gehaald. Eenmaal is nog de 100 aangetikt, de overige jaren waren het gemiddeld 70 tot 80 personen. Nood leert bidden maar doet kennelijk ook enten.

VII Toezicht op de prostitutie

Was hier niet van toepassing

VIII Toezicht op levensmiddelen

Toezicht op levensmiddelen wordt niet nodig geacht, want die zijn gedurig van een goede hoedanigheid en worden vaak ter plaatse bereid. De kritische lezer zou hierbij toch vermoeden dat er een keuring plaatsvindt, anders kun je moeilijk die conclusie trekken. In 1876 wordt melding gemaakt van het feit dat slaggers gedurig vlees in consumptie brengen waar veel op valt aan te merken, maar maatregelen zijn niet nodig, ook

geen verscherpt toezicht.

Ten aanzien van drinkwater VIII.3. worden wel kwaliteitsnormen aangevoerd, maar die reiken niet verder dan een organoleptische beschouwing. Het is vaak wat gelig van kleur en er zijn vaak meerdere pompen die ongeschikt drinkwater geven. Daarnaast zijn er jaren dat het water wel goed smaakt. De bronnen zijn pomp- en putwater.

IX Gezondheidscommissie

Die bestaat hier niet.

Hoofdstuk VIb

Gemeentepolitie

Ten laste van de gemeente is er 1 veldwachter en 1 nachtwaker, aangevuld met een Rijksveldwachter en die samenstelling verandert niet tussen 1871 en 1880.

Het kopje 'Algemene opmerking over de dienst' kent een telkenjare vrijwel gelijklopende boodschap, die als volgt wordt omschreven in de tekst van 1874: *Evenals vroeger reeds herhaaldelijk is opgemerkt geschiedt dit ook nu weder dat het toezigt op het jagtveld zeer veel te wenschen overlaat het ware wenschelijk een tweede jagtopziener bepaaldelijk meer iemand die met de menschen bekend was alhier werd aangesteld. De overige dienst werd door den Rijks en gemeente veldwachter waargenomen en des nachts door eenen nachtwaker en werkt goed.* Door het te geringe toezicht op het jachtveld neemt de stroperij toe.

Opgave der gedurende het jaar voorgevallen branden en rampen, die opmerking verdienen. In het jaar 1872 worden 2 branden gemeld, één in Stad en één in Vragender, waarbij huis en haard verbrandde. In 1873 was er een brand in Bosch, waarbij de inboedel verbrandde, terwijl in april de Protestantse kerk door de bliksem werd

getroffen. Het zag er dreigend uit, maar een paar ingezetenen hebben erger voorkomen. Zie uwent werd in 1874 opgeschrikt door een brand waarbij alles in de as werd gelegd. Ook hier was bliksem de oorzaak. Het brandweerkorps werd in 1876 uitgerust met nieuwe spuiten, 3 grote en 3 kleine. Dat jaar waren ze echter niet nodig. In 1879 wordt nog een schuurbrand gemeld. Grote rampen deden zich niet voor.

Indien nodig kan de lokale overheid burgers inzetten voor diensten of handhaving van de openbare orde, o.a. bij brandpreventie en brand blussen. Indien nodig kunnen burgers ingezet worden bij het uitvoeren van dag- en nachtwachtdiensten. Tenslotte kan ook inzet gevraagd worden bij ernstige verstoringen van de openbare orde.

Eenmaal per 5 jaar worden de kosten vermeld van de gemeentepolitie, waarbij een optelling van salarissen en kosten voor brandweer en straatverlichting wordt gemaakt. Voor 1871 was dat f 299,00 en in 1876 was dat bijna verdubbeld tot f 524,00.

De straatverlichting werkte op petroleum.

Hoofdstuk VII

Nationale militie en schutterij

Bijlage Nationale Militie. 1871-1880										
Nationale Militie	1871	1872	1873	1874	1875	1876	1877	1878	1879	1880
Lotelingen	29	34	21	20		26	33	19	23	23
aantal ingelijfd	10	10	8	8		9	6	7	7	7
Schutterij										
actieven	71	71	71	71		71	77	73	71	71
reserve	67	68	59	70		67	65	56	62	66
totaal	138	139	130	141		138	142	129	133	137
Actieve sterkte der schutterij bij wet gevorderd										
Sterkte 1e ban	71	71	71	71		71	71	73	71	71
schutters actief	71	71	71	71		71	77	73	71	71
schutters reserve	67	68	59	70		67	65	56	62	66
totaal	138	139	130	141		138	142	129	133	137

De schutterij is in ruste en dat heeft in 10 jaar tot 2 opmerkingen geleid, te weten in 1871 de mededeling dat de registers behoorlijk werden bijgehouden en in 1876 volgt de opmerking dat de schutterij in ruste is en derhalve niets ter vermelding oplevert. Uiteindelijk worden jaarlijks de sterktecijfers opgegeven. In het

jaarverslag wordt voorts aangegeven hoeveel potentieel dienstplichtigen er zijn en hoeveel er in werkelijke dienst gaan. In de bijlage is te zien dat het aanbod de vraag van de overheid duidelijk overtreft. Alle tussen 1871 en 1880 opgeroepen zijn bij de landmacht ingedeeld.

Hoofdstuk VIII

Kerkelijke Zaken

Tussen 1871 en 1880 zijn er in Lichtenvoorde 3 kerkelijke gemeenten, twee Rooms-Katholieke en één Nederduits Hervormde. Zij beheren respectievelijk 4 en 1 gebouw. Het aantal r.-k. geestelijken bedraagt in doorsnee 6 en de Nederduits Gereformeerden doen het met één herder. De gemeente Lichtenvoorde verstrekt geen enkele bijdrage, noch voor diensten, noch

voor gebouwen. Wel zijn er af en toe erflaters voor de kerk. Zo schenkt Berendina Tank, de weduwe van Gradus Aagten, f 152,775 aan de r.-k. kerk in Lichtenvoorde en hetzelfde bedrag aan de r.-k. armen aldaar. Johanna Leferink doneert in hetzelfde jaar f 195,00, ook bestemd voor de r.-k. armen in Lichtenvoorde.

Hoofdstuk IX

Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen

Kunsten en wetenschappen zijn hier niet, dus gaat het alleen over onderwijs en ook dat item is redelijk overzichtelijk, want er zijn 2 openbare lagere scholen en 1 niet gesubsidieerde, bijzondere lagere school. Op beide scholen is

1 hoofdonderwijzer die wordt bijgestaan door een hulponderwijzer. Af en toe is er een extra hulponderwijzer, dan weer zijn er kwekelingen, die, ook al zijn ze in opleiding, een vergoeding krijgen.

Bijlage onderwijs 1.										
1. Openbare scholen aantal leerlingen per kwartaal.										
	jaar	op 15 jan	op 15 apr	op 15 juli	op 15 oct	Hoofdonderwijzer		Jaarwedde		
	1871	m	v	m	v	m	v	m	v	
Lichtenvoorde		130	74	106	101	92	58	81	50	J.G.A. Simons
Zieuwent		79	66	52	63	44	49	35	45	M. Smits
totaal		209	140	158	164	136	107	116	95	
kosteloos ond.		45	24	23	29	25	12	22	17	
	1872	m	v	m	v	m	v	m	v	
Lichtenvoorde		154	112	121	96	121	78	110	74	J.G.A. Simons
Zieuwent		106	100	91	79	80	72	64	64	M. Smits
totaal		260	212	212	175	201	150	174	138	
kosteloos ond.		35	32	28	32	26	27	24	18	
	1873	m	v	m	v	m	v	m	v	
Lichtenvoorde		129	97	107	81	96	62	91	60	J.G.A. Simons
Zieuwent		89	86	72	68	60	55	49	59	M. Smits
totaal		218	183	179	149	156	117	140	119	
kosteloos ond.		36	33	29	28	27	26	24	22	
	1874	m	v	m	v	m	v	m	v	
Lichtenvoorde		135	92	103	89	101	80	82	73	J.G.A. Simons
Zieuwent		97	88	79	72	58	62	47	65	M. Smits
totaal		232	180	182	161	159	142	129	138	
kosteloos ond.		37	34	35	34	25	25	23	19	
	1875	n.a.w.	n.a.w.	n.a.w.	n.a.w.	n.a.w.	n.a.w.	n.a.w.	n.a.w.	
	1876	m	v	m	v	m	v	m	v	
Lichtenvoorde		115	100	116	98	93	87	92	85	H.J.A. Simons
Zieuwent		99	89	76	70	63	65	55	49	M. Smits
totaal		214	189	192	168	156	152	147	134	
kosteloos ond.		33	30	38	32	31	34	34	27	
	1877	m	v	m	v	m	v	m	v	
Lichtenvoorde		117	110	116	112	97	93	84	80	H.J.A. Simons
Zieuwent		105	90	72	69	61	66	53	49	M. Smits
totaal		222	200	188	181	158	159	137	129	
kosteloos ond.		37	34	38	34	34	26	34	23	
	1878	m	v	m	v	m	v	m	v	
Lichtenvoorde		113	107	112	105	98	92	86	81	H.J.A. Simons
Zieuwent		106	89	73	70	60	65	52	51	M. Smits
totaal		219	196	185	175	158	157	138	132	
kosteloos ond.		38	31	38	30	32	28	30	27	
	1879	m	v	m	v	m	v	m	v	
Lichtenvoorde		116	108	109	105	98	91	90	84	H.J.A. Simons
Zieuwent		99	86	70	66	69	66	59	54	M. Smits
totaal		215	194	179	171	167	157	149	138	
kosteloos ond.		37	32	37	31	29	27	29	26	
	1880	m	v	m	v	m	v	m	v	
Lichtenvoorde		119	123	108	107	100	98	114	112	H.J.A. Simons
Zieuwent		103	83	92	88	70	69	98	78	M. Smits
totaal		222	206	200	195	170	167	212	190	
kosteloos ond.		46	36	40	32	34	26	38	32	

Bijlage onderwijs 2 Bijzonder 1871-1880										
2. Bijzondere scholen niet gesubsidieerd.										
	aantal leerlingen per kwartaal.									
	jaar	op 15 jan		op 15 apr		op 15 juli		op 15 oct		Hfdonderwijzers
	1871	m	v	m	v	m	v	m	v	
Lichtenvoorde		31	42	34	50	36	51	41	45	A.C. Huijsman
	1872	m	v	m	v	m	v	m	v	
Lichtenvoorde		29	37	32	38	27	47	30	42	A.C. Huijsman
	1873	m	v	m	v	m	v	m	v	
		24	42	30	43	32	45	28	45	A.C. Huijsman
kosteloos ond		2	2	1	2	0	2	1	2	
Lichtenvoorde	1874	m	v	m	v	m	v	m	v	
		24	35	28	39	27	40	28	42	A.C. Huijsman
		3	3	2	4	0	4	0	2	
Lichtenvoorde	1875	n.a.w.	n.a.w.	n.a.w.	n.a.w.	n.a.w.	n.a.w.	n.a.w.	n.a.w.	
	1876	m	v	m	v	m	v	m	v	
		24	38	20	36	28	41	27	44	H. Wilberink
kosteloos ond		3	5	3	5	3	5	3	5	
Lichtenvoorde	1877	m	v	m	v	m	v	m	v	
		22	37	21	35	25	39	26	44	H. Wilberink
kosteloos ond		2	4	3	4	3	4	3	5	
Lichtenvoorde	1878	m	v	m	v	m	v	m	v	
		21	38	22	33	25	38	26	43	H. Wilberink
kosteloos ond		2	4	2	3	3	3	3	5	
Lichtenvoorde	1879	m	v	m	v	m	v	m	v	
		23	40	22	39	24	40	24	41	H. Wilberink
kosteloos ond		2	5	2	4	3	3	3	5	
Lichtenvoorde	1880	m	v	m	v	m	v	m	v	
		24	40	22	38	25	40	23	38	H. Wilberink
kosteloos ond		3	5	2	4	3	4	4	5	

De bijzondere school is volledig zelfstandig waar het de financiën betreft. Van welk gebouw deze school gebruik maakt is niet weergegeven. Duidelijk is alleen dat de gemeente Lichtenvoorde er geen cent aan spendeert.

De bewaarschool, gedreven door de Zusters van liefde, kan zich ook niet verheugen op financiële bijstand van de gemeente. Op deze school zitten gemiddeld 60 kinderen van beiderlei kunne.

Over de avondschool wordt in de cijfers niet meer gerept. Toch is er in 1872 een memo van de heer Smits uit Zieuwent, waarin hij aangeeft dat er 43 leerlingen de avondschool bezoeken.

Voor het openbare onderwijs wordt een subsidie ontvangen van zowel het Rijk als de Provincie, elk groot f 75,00, als bijdrage aan de jaarwedde van een hoofdonderwijzer. Voor welke hoofdonderwijzer wordt niet nader aangegeven, maar uit de opgave bezoldiging blijkt dat deze functionaris in Stad f 140,00 meer ontvangt dan zijn collega in Zieuwent en dat is een verschil van ongeveer 30 %.

De bouwkundige toestand van de scholen zowel

in Lichtenvoorde Stad als in Zieuwent is goed, hetgeen niet van de onderwijzerswoning in Stad gezegd kan worden. Op te merken valt echter dat de school en de onderwijzerswoning in Stad tot de gemeente-eigendommen behoren, terwijl die in Zieuwent van de r.-k. parochie zijn. Uit de gegevens is niet op te maken of er door de gemeente huur wordt betaald voor de school in Zieuwent. De leermiddelen zijn in voldoende staat en de gemeente honoreert waar mogelijk de wensen van de scholen waar het vernieuwing of vervanging van leermiddelen betreft.

De kosten voor onderwijs variëren van f 2063,00 tot f 3263,00 in 1879, met een uitschieter in 1877 naar f 3939,00, die te maken had met de renovatie (f 676,00) van de onderwijzerswoning. In de onderwijskosten worden de kosten van het oprichten en in stand houden of het huren der onderwijzerswoningen, op grond van de wet, als onderwijskosten opgevoerd. De jaarwedden van het onderwijzend personeel beslaan gemiddeld 65 tot 75 procent van het onderwijsbudget.

Hoofdstuk X

Armwezen

Dit hoofdstuk bevat een paragraaf waarin de gemeente kan aangeven wat ze doet ter leniging van de behoeften der armen. In onze gemeente beperkt zich dat tot het aanbieden van gratis onderwijs aan de kinderen van de behoeftigen en de minvermogenden. Waar de grens tussen deze groepen ligt, wordt niet duidelijk. Ondanks de mogelijkheid ook tot werkverschaffing over te gaan, doet de gemeente dat niet, maar laat dit geheel over aan de armbesturen van de Hervormde Kerk en de Rooms-Katholieke kerken, die dat wel tot speerpunt van hun armenbeleid hebben. Daarnaast worden indien nodig geld en/of goederen verstrekt. Uit de verslagen van 1869 en 1870 blijkt dat er wel financiële steun wordt verstrekt aan Lichtenvoordse behoeftigen in andere plaatsen. Dat kan door geld of goederen ter beschikking te stellen. Verder bestaan er vergoedingen aan andere gemeentes waar plaatsgenoten ondersteuning hebben ontvangen. Ook kosten voor zwakzinnigen, elders ondergebracht, vallen onder het armwezen en voor kosten van de gemeente. Voorts wordt ook het salaris van de vroedvrouw onder de noemer armwezen weggeschreven.

In 1871 komt er een wijziging in de Armenwet en dan vervallen de kosten die buiten de gemeente worden gemaakt. Om een indruk te krijgen over de manier waarop in de periode 1871-1880 met dit onderwerp werd omgegaan volgt hier de letterlijke verslagtekst uit 1874.

De toestand van de behoeftige Klasse kan in vergelijking met vroegere jaren nogal gunstig genoemd worden doordien er voortdurend meer gebrek aan werkvolk komt en het daggeld nog

voortdurend verhoogd wordt.

Vervolgens is er de beschrijving van de middelen ter leniging van de armoede. De nodige leestekens ontbreken helaas vaak.

Middelen tot leniging of vermindering van armoede bestaan hier niet. De gemeente doet dus niets. De armenfondsen der Hervormde of der RC gemeenten moeten voorzien zoo er behoeften bestaan. Het onderwijs voor minvermogenden kosteloos gegeven werkt zeer voordelig het is te betreuren echter dat door de kinderen het geheele jaar, daaraan niet kan deelgenomen worden, wel is waar wordt de School des winters druk bezocht doch zoodra den arbeid op het veld aankomt wordt de School minder bezocht daardoor gaat des zomers veel verloren van het onderwijs dat er des winters genoten wordt.

In de jaren na 1875 wordt de toestand der arm-lastigen vaak als goed of gunstig omschreven. De oorzaak hiervan wordt soms gerelateerd aan goede oogsten, waardoor er meer werkvolk nodig is, maar goede oogsten betekenen ook vaak gunstiger prijzen van de eerste levensbehoeften. Een zeer belangrijke aanjager van de behoefte aan werkvolk echter doet zich vanaf 1877 voor met het eindelijk tot stand komen van de Nederlandsch-Westfaalse spoorweg. Vanaf 1878 ontbreken de beschrijvingen van de activiteiten van de kerkelijke armenzorg. Waarom dat niet meer gebeurt wordt niet geduid, maar gelet op de ook anno 2015 nog bestaande armenzorg zal die toen niet zijn beëindigd.

Hoofdstuk XI

Landbouw en Veeteelt

Het verslag begint elk jaar met een algemeen overzicht, waarin melding wordt gemaakt van bepaalde factoren die oorzaak kunnen zijn van een al of niet goede opbrengst van de oogst en de kwaliteit van de producten. Zo wordt strenge vorst, maar ook late vorst gerelateerd aan matige opbrengst van de graslanden, maar ook aan de opbrengsten van vóór de winter gezaaide gewassen. Te veel regen geeft veel meer kans op aardappelziekte. Regen in de oogsttijd kan de kwaliteit van de akkerbouw-

producten ernstig nadelig beïnvloeden. Een te hete zomer heeft altijd een tekort aan veevoer tot gevolg en is derhalve oorzaak van slechte prijzen voor het vee. Ook in- en uitvoerverboden hebben een direct effect op de veeprijzen. In de staat van opbrengsten kan men deze algemene opmerkingen vaak niet terugvinden. Zo waren de jaren 1872, 1878 en 1879 heel gunstig, terwijl 1871 en 1873 gemiddeld waren en 1874, 1876, 1877 en 1880 beneden middelmatig of slecht.

Bijlage landbouw - 1 - Gewassen 1871 - 1880											
Gewas		1871	1872	1873	1874	1875	1876	1877	1878	1879	1880
Tarwe	hectare	70	70	76	75	-	75	72	71	70	70
	opbr./ ha.	18	20	21	22	-	16	17	20	20	20
Rogge	hectare	670	670	679	680	-	685	686	687	690	640
	opbr./ ha.	24	24	17	16	-	15	20	18	17	12
Garst	hectare	90	90	89	90	-	86	85	85	83	84
	opbr./ ha.	40	40	40	38	-	30	30	30	25	24
Haver	hectare	218	218	224	225	-	230	234	236	238	288
	opbr./ ha.	55	55	49	48	-	38	40	40	36	35
Boekweit	hectare	180	180	185	185	-	182	180	180	177	174
	opbr./ ha.	48	30	18	10	-	8	25	25	30	15
Aardappelen	hectare	248	248	254	256	-	260	261	266	262	245
	opbr./ ha.	130	150	112	120	-	180	110	110	112	100
Koolzaad	hectare	0	0	0	67	-	4	4	4	4	4
	opbr./ ha.	0	0	0	142	-	35	15	28	28	28
Vlas	hectare	32	32	19	19	-	18	17	17	16	15
	opbr./ ha.	80	80	80	60	-	28	58	58	57	56
Opbrengst per hectare in hectoliters, bij vlas in kg.											
Op de roggelanden worden als herfstgewas knollen en spurrie geteeld.											

Behalve de in de bijlage genoemde gewassen werden er, veelal voor eigen gebruik, andere soorten geteeld. Als 2e gewas zijn mangelwortelen, stoppelknollen, herfstspurrie en wortelen de meest geteelde. Daarnaast pastinaken, cichorei en klaver. Er zijn jaren dat er een bescheiden hoeveelheid oliehoudende zaden worden verbouwd, afgewisseld met jaren zonder vermelding daarvan. Wel is er in het 2e deel van het decennium een levendige handel in kool- en lijnzaad. In het verlengde daarvan is er ook veel handel in raapkoeken.

De huurwaarde van de weide- en akkerbouwgronden variëren naar grondkwaliteit, naar de ligging ten opzichte van de boerderij,

de grootte van het stuk en naar de behoefte van de boer. In het begin van het decennium lagen de prijzen voor weidegrond per hectare tussen de f 695,00 en f 950,00, terwijl de prijs voor bouwland varieerde van f 860,00 tot f 930,00 per hectare. De huurwaarde bedroeg ongeveer f 35,00 per hectare per jaar voor weiland en f 70,00 voor bouwland. In 1880 is de huurwaarde nauwelijks veranderd en bedraagt f 30,00 tot f 65,00 per hectare voor weiland/ bouwland. De verkoopprijzen voor weiland en bouwland varieerden rond 1880 tussen f 800,00 en f 1200,00 respectievelijk f 1000,00 en f 1500,00 per hectare. In het algemeen wordt er niet veel grond verkocht.

Bijlage Landbouw - 2 - opbrengsten in guldens											
		1871	1872	1873	1874	1875	1876	1877	1878	1879	1880
Tarwe	prijs / hl.	8,00	8,00	9,50	9,00	-	10,00	10,00	8,00	9,00	8,50
Rogge	prijs / hl.	8,00	7,50	8,50	8,00	-	8,00	8,00	6,50	7,50	8,25
Garst	prijs / hl.	6,00	6,00	6,50	6,00	-	6,00	6,00	5,00	5,10	5,00
Haver	prijs / hl.	4,75	4,00	4,50	4,50	-	4,75	5,00	3,50	4,10	3,75
Boekweit	prijs / hl.	7,00	7,00	7,50	7,00	-	7,50	7,00	6,00	6,00	6,50
Aardappe	prijs / hl.	2,50	2,50	2,25	2,50	-	2,60	3,00	2,75	2,75	2,50
Koolzaad	prijs / hl.	2,50	11,50	12,25	12,00	-	11,00	11,00	10,00	9,00	9,00
Ru vlees	prijs / kg.	0,55	0,40	0,50	0,40	-	0,55	0,50	0,60	0,48	0,56
Va Vlees	prijs / kg.	0,23	0,60	0,60	0,50	-	0,60	0,50	0,45	0,45	0,60
Boter	prijs / kg.	1,20	1,20	1,20	1,20	-	1,30	1,20	1,02	1,02	1,18
Kaas	prijs / kg.	1,20	0,60	-	-	-	-	-	-	-	-
Schors	prijs / hl.	4,25	4,25	4,25	4,00	-	5,00	5,00	4,00	3,50	3,50
Aangezien er geen marktgegevens zijn gaat het om gemiddelde prijzen.											

Maatschappijen tot bevordering van de landbouw of veeteelt waren hier het hele decennium niet aanwezig. Toch waren meerdere boeren lid van de Gelderse Maatschappij voor Landbouw afdeling Winterswijk. Ook met tentoonstellingen van vee of landbouwmachines hield men zich niet bezig. Nieuwe gewassen, nieuwe veerassen dan wel nieuwe of verbeterde landbouwwerktuigen werden niet aangeschaft. Blijf zitten waar je zit was kennelijk het credo of K(iekn) W(at)

W(ordt). Gebeurde er dan helemaal niets?? Het gemeenteverslag van 1874 geeft het antwoord : Door de veehouders wordt steeds gezorgd het veeras te verbeteren en worden er tot dat einde steeds stieren op andere plaatsen gekeurd. Deze dieren worden na goed bevinden ook gekocht. Het jaarverslag van 1871 vermeldt het succesvolle bezoek aan een veekeuring in Winterswijk door B. Sterneborg, die een 1e prijs won met een vaars.

Bijlage landbouw 3 Opgave gehouden diersoorten 1871 - 1880.										
	1871	1872	1873	1874	1875	1876	1877	1878	1879	1880
Hengsten	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Veulenmerrien	2	4	10	15	-	15	14	14	14	13
Veulens	14	16	25	27	-	15	24	25	24	26
Werkpaarden	270	270	307	308	-	307	230	290	292	262
(Muil) Ezels	2	2	0	2	-	1	1	1	-	-
Stieren	13	13	15	16	-	14	14	14	15	16
Melkkoeien	1570	1600	1615	1620	-	1630	1634	1632	1638	1648
Kalveren	920	1000	1102	1150	-	1043	1040	1060	1065	1070
Mestvee	44	46	85	78	-	57	60	61	52	60
Trekossen	147	147	195	192	-	97	94	92	90	88
Schape	52	50	50	70	-	220	218	220	224	225
Bokken/Geiten	135	135	185	186	-	80	81	80	81	80
Varkens	2470	2470	2720	3100	-	2637	2580	2492	2390	2343
Hoenders	3340	3360	3695	3700	-	3800	3850	3700	39100	39200
Eenden	126	150	130	140	-	150	200	250	330	335
Ganzen	22	22	25	25	-	25	30	10	-	20
Bijenkorven	480	480	415	400	-	450	445	440	405	400

Schadelijke dieren, waarmee bedoeld zijn dieren die door hun gedrag schade aanbrengen aan bezittingen van de bewoners, zijn een jaarlijks terugkerend onderwerp in het jaarverslag. Het ene jaar kan dat een scala aan dieren opleveren, zoals vossen, haviken, sperwers en konijnen, terwijl een volgend jaar van geen schade gerept wordt. Als er dieren genoemd worden zijn vossen daar altijd bij. Die schade betreft dan schade aan de dieren in het jachtveld, daarnaast schade aan het *pluimgedierte*. Ook in dit decennium wordt schade of zelfs maar de aanwezigheid van reeën, herten en wilde zwijnen niet vermeld.

Ziekten aan gewassen en het vee deden zich niet voor, met uitzondering van de aardappelziekte, waarbij soms alleen het loof afstierf. Ook ziekte aan de knollen kwam voor. In 1872 werd nog een geval van malleus – kwade droes – gerapporteerd. Het betreffende paard is afgemaakt.

De tuinbouw stelt hier commercieel gezien niets voor. Slechts voor eigen gebruik worden groenten geteeld. Met de fruitteelt is het vergelijkbaar gesteld. In het jaarverslag komt vrijwel elk jaar

de opmerking “*Boomgaarden zijn hier niet*” voorbij. Vervolgens wordt er dan wel weer melding gemaakt van schade aan de fruitoogst door nachtvorst. Ook worden er prijzen (f 9,00 tot f 10,00 per hl.), genoemd van appels en peren. Dat contrasteert dan weer met de opmerking in het verslag van 1874, “*Handel in vruchten bestaat hier niet*”.

De hout- of bosbouw is hier van weinig belang en beperkt zich hoofdzakelijk tot dennenbos, akkermaalshout, elzen en wilgen. Populieren, eiken en beuken komen voor langs de akkerranden en rondom boerderijen en dienen veelal de eigen behoefte. In 1872 wordt een totaal oppervlak van 207 hectare vermeld in gebruik voor bosbouw, terwijl het verslag van 1876 de volgende verdeling aangeeft: 49 ha. dennenbos, 24 ha. akkermaalshout, 141 ha. hakhout (elzen berken en eiken). Het hakhout dient voor eigen gerief, maar een deel wordt verwerkt in houtskoolbranderijen. Een belangrijk deel daarvan wordt geleverd aan de ijzersmelterijen en gieterijen elders in de Achterhoek. Dat hier

verschil wordt gemaakt tussen akkermaalshout en hakhout kan zijn oorzaak hebben in de plaats waar het groeit. Met akkermaalshout wordt hout bedoeld dat groeit op de grenzen van akkers (maal = grensteken). Hakhout komt in percelen voor. Voor wat het eiken hak- en akkermaalshout betreft, werd een groot deel daarvan geschild voor het eek, een hulpstof in de leerlooierij. Hiervoor werd jaarlijks een prijs opgegeven zoals in de bijlage Opbrengsten is te zien.

De vermelding over bosbouw uit het verslag van 1879 valt op door de nietszeggende zin: *Geen bijzonderheden betreffende de teelt, daar het meeste hout is geplant langs de landerijen en weidegrond, uitgezonderd eenige dennenbossen, kan geen bepaalde grootte daarvan worden opgegeven.*

In 1880 blijkt er wel 53 ha. dennenbos te zijn en dat wijkt weinig af van de opgave uit 1876.

In 1870 heeft de gemeente Lichtenvoorde de markegronden overgenomen. Het gebruik van deze gronden houdt daarmee niet op. Veel wordt er niet ontgonnen, gebruikt worden de gronden wel, zoals voorheen, voor het heideplaggen maaien. Deze plaggen worden gebruikt als ondergrond en strooisel van de potstallen.

Waar heide is, zijn ook vaak schapen en bijenkorven. De aantallen schapen - zie bijlage veeteelt - doen vermoeden dat er ook schaapherders zijn. We kennen in deze periode een jaar (1876) met 2 kudde, een jaar (1880) met één kudde en jaren zonder een herder met een kudde. Wat betreft de imkerij wordt per jaar opgave gedaan van het aantal korven en de opbrengst in kilogrammen per korf. Ook de prijs van de honing en de was worden vermeld. Gemiddeld worden er jaarlijks 400 korven geteld, met een honingopbrengst variërend tussen 25 kg en 10 kg per korf. De wasopbrengst wisselt met de opbrengst van de honing en bedraagt 3 tot 1 kg per korf. De prijs van honing wisselt van f 0,45 tot f 0,80 per kg, terwijl voor gezuiverde was

tussen de f 1,60 en 2,15 per kg wordt ontvangen. In 1869 heeft de gemeenteraad besloten tot het instellen van vier nieuwe jaarmarkten. Deze markten zijn vooral bedoeld om de handel in vee en varkens te ondersteunen. Verderop in het decennium zien we ook de weekmarkten tot ontwikkeling komen. De aanvoer laat in het begin een lichte groei zien. In 1871 worden er per markt ongeveer 100 koeien aangevoerd. Bij de varkens, hoofdzakelijk biggen, bedroegen die aantallen 650 tot 700 stuks. De biggenprijs varieerde toen van f 2,00 tot f 2,50 per (levens)week. Bij koeien stijgt het aantal aangevoerde dieren naar maximaal 250 stuks in 1876, om daarna weer af te vlakken tot gemiddeld 185 runderen en 250 varkens in 1880. De prijzen van rundvlees en varkensvlees staan in de bijlage Opbrengsten. Veel variatie was er niet. Zo zijn de biggenprijzen ook nauwelijks veranderd in die periode.

In 1876 is er voor het eerst sprake van een weekmarkt. Hier worden onder andere eieren en boter verhandeld. Op jaarbasis gaat het in 1876 om 31296 kg boter en 50.000 stuks eieren, een hoeveelheid die in 1880 is gegroeid naar 41205 kg boter en 70.000 eieren. Aan tuinvruchten, in 1880 voor het eerst genoemd, wordt 175 hectoliter appels aangevoerd.

Kijken we naar het aantal aangevoerde eieren en in verband daarmee naar het aantal hoenders in de bijlage 3 veeteelt, dan is er in 1879 een vertienvoudiging van het aantal hoenders geweest tot 39100 stuks. In 1880 zijn het er 100 meer. De verwachting is dan gewettigd dat ook het aantal eieren met die factor stijgt en dat zou dan rond de 500.000 moeten zijn. Waar de fout zit is niet na te gaan binnen het bestek van dit artikel, maar dat er niet goed is opgelet lijkt evident. Het is niet aannemelijk dat er ruim 400.000 eieren buiten de markt om zijn verhandeld. Het is ook niet aannemelijk dat deze hoenders via de mesterij zijn afgezet, want de plofkip was er nog niet.

Hoofdstuk XII

Nijverheid, Handel en Scheepvaart

Paragraaf 1. Gaat over de Kamer van Koophandel en Fabrieken. Dat instituut bestaat hier niet.

Paragraaf 2. Hier worden vragen gesteld betreffende fabrieksnijverheid en ambachten.

Fabrieksnijverheid is hier niet. De spinnerij werkt niet meer volgens een mededeling uit 1871.

Wat fabrieksnijverheid inhoudt, wordt in 1876 beschreven: Fabrieken zijn nijverheidsinstellingen waar meer dan 20 arbeiders werkzaam zijn en die waar minder dan 20 arbeiders werkzaam zijn, maar waar gebruik gemaakt wordt van mechanische beweegkracht. Een arbeider van

16 jaar valt onder de volwassen werknemers. De leeftijdsgrens van kinderen die mogen werken ligt tussen 12 en 16 jaar. Gelet op het schoolbezoek van kinderen van armlastige ouders, lijken er in de landbouw andere regels te worden gehanteerd. Ambachten zijn er in overvloed. Bij de aanvang van het decennium worden ze heel uitgebreid weergegeven. Uit het verslag van 1874 de volgende omschrijving betreffende fabrieksnijverheid en ambachten :

De ambachten die hier uitgeoefend worden bestaan grootendeels, behalve uit de gewone ambachten als timmerman, smid, metselaar, hoofdzakelijk uit schoenmakers en borstelmakers. Verder zijn er 3 leerlooierijen en 3 spekslagerijen die grootendeels het leer, spek en worst vervoeren naar Duitschland en Holland.

Uit de bijlage blijkt dat 50 kinderen (van het mannelijk geslacht) werkzaam zijn in de leerbewerking. In 1878 wordt een dagproductie van 250 paar schoenen gehaald. Bij de overige beroepen wordt geen melding gemaakt van werkende kinderen en dat is verwonderlijk, daar de meeste kinderen die het basisonderwijs in die tijd verlieten, bij een baas terechtkwamen. Het waren uitzonderingen die voortgezet onderwijs gingen volgen.

In 1871 zijn er 7 korenmolens en 2 oliemolens geregistreerd, die geen van alle op stoomkracht werken. Ook zijn er 2 leerlooierijen waarvan in de bijlage het aantal medewerkers niet is vermeld. Het aantal looierijen is in 1876 gestegen tot 5, met de volgende eigenaren en aantal medewerkers: B. ten Eekelder / 2 ; H. Hulshof / 5 ; Th. Manschot / 6 ; H.B. Sterenborg / 7 ; H. Vrijdag / 5 .

Onder de ambachtelijke bezigheden wordt ook de vervening aan de orde gesteld. Vervening vindt hier wel plaats, maar is van onbeduidende omvang. Het gaat slechts om in de turfbehoefte voor eigen gebruik te voorzien.

Paragraaf 3. Handel en scheepvaart. Scheepvaart is hier niet, maar de handel is levendig en breidt zich in het tweede deel van het decennium uit. Dat heeft deels te maken met de grotere welstand van vooral de boeren, maar ook met het tot

In 1876 is een totaaloverzicht weergegeven en dat ziet er als volgt uit.

Bijlage beroepen 1871-1880			
Beroep	aantal	personeel	personeel
		volwassen	kinderen
Bakkers	15	31	
Blaauwververs	2	4	
Blikslagers	2	2	
Bostelmakers	9	30	
Draaggers	4	7	
Herbergiers	30	30	
Horlogemakers	1	1	
Kleermakers	25	38	
Klompenmakers	32	68	
Leerlooiers			
Kuipers	2	2	
Metselaars	7	20	
Molenaars	7	12	
Olieslagers	3	6	
Schoenmakers	70	250	50
Slagers	2	2	
Smeden	7	16	
Schilders			
Timmerlieden	28	52	
Wevers	38	38	
Winkeliers	25	28	

stand komen in 1878 van de Nederlandsch-Westfaalse spoorlijn, waarvoor de Winterswijkse textielfabrikant Jan Willink zich met veel energie heeft ingezet.

In het begin van de periode 1871-1880 bestaat de handelswaar uit varkensvlees, boter en schoenmakers- en borstelwerk. Voor het laatste wordt varkenshaar ingevoerd uit Duitsland. De uitvoer naar Duitsland bestaat uit varkensvlees, borstelwerk en lijnzaad, dat voornamelijk elders wordt gekocht. In de loop van de periode neemt de omvang toe, maar ook het assortiment producten wordt groter. Omtrent de handelsactiviteiten geeft de verslaglegging van 1877 een goede indruk. De bijbehorende letterlijke tekst luidt: *Binnenlandse handel. De handel bestaat in varkensvleesch boter eieren hout schoen- en borstelmakerswerk, leder, guano, lijn- en koolzaad, raapkoeken enz.*

N.B. De echte guano bestaat uit ingedroogde vogelmest en is hoofdzakelijk afkomstig uit Zuid-Amerika. In het begin van de 19e eeuw bereikte het product Europa. De top van de invoer ligt rond 1870, waarna de invoer weer langzaam begon te dalen. Het product werd later vervangen door o.a. Thomasslakkenmeel en chilisalpeter, kunstmeststoffen derhalve. De laatste jaren uit de periode 1871-1880 worden ook steenkolen aangevoerd per spoor.

Toestand van den groot- en kleinhandel en van de winkelnering was over het algemeen vrij goed, den kleinhandel en winkelnering wordt door de groote concurrentie wel iets gedrukt doch door het welvaren van den landbouwersstand wordt de behoefte van dien stand ook steeds groter.

Buitenlandse handel. Den invoer bestaat hoofdzakelijk in varkenshaar, manufacturen ijzerwerk en raapkoeken van welke den invoer aanzienlijk is en naar onze omliggende gemeenten met aanzienlijke partijen verzonden worden. Den uitvoer bestaat uit varkensvleesch boter leder lijnzaad houtwerk voor borstelmakerijen klompen enz. Van een en ander is niet mogelijk de hoeveelheid van het verzondene op te geven, de bestemming van het zelve is hoofdzakelijk voor het Bergmarkische gedeelte van Duitschland.

Hoofdstuk XIII

Inrigtingen in verband staande met de uitoefening van handel en andere bedrijven

Dit hoofdstuk gaat over ondersteunende diensten ten gerieve van de handel en gaat dus over diverse vormen van vervoer. Aangezien in Lichtenvoorde uitsluitend vervoer over land aan de orde is, hebben we van doen met een heel kort hoofdstuk. Onderscheid wordt er gemaakt tussen reizigers- en goederenvervoer. Voor reizigers is hier in het begin niets anders dan vervoer per gehuurde aanspanning. Later in het decennium komt daar de omnibus naar Aalten bij. Gaande de jaren wordt deze verbinding intensiever, vooral na de aanleg van de lang verbeide spoorlijn. In 1880 rijdt deze omnibus vier keer per dag v.v. Aalten-Lichtenvoorde station.

Het goederenvervoer geschiedt met vrachtrijders die hier wekelijks af en aan rijden. Zo wordt er twee keer per week op Groenlo en Aalten gereden

en in 1871 één keer per week op Arnhem en idem op Zutphen en Deventer. Ook dit vervoer intensiveert in de loop der jaren, meer en meer ondersteund door ‘vele voerlieden’ dan wel een ‘menigte vrachtwagens’. Als de spoorlijn gerealiseerd is, wordt ook langs deze weg steeds meer vervoerd. De grotere regionale koopsteden zijn nu veel meer binnen bereik gebracht.

Resumerend kunnen we vaststellen dat de landbouwsector een groeiende tendens laat zien, dat het marktwezen een positief, economisch effect heeft op de bevolking, dat de industrie belangrijker wordt, maar bovenal dat Lichtenvoorde het gezicht naar de wereld begint te wenden. Aan dit alles heeft de aanleg van de spoorlijn in hoge mate bijgedragen.

Bronnen :

Educatief Centrum Achterhoek en Liemers, www.ecal.nu, archiefnummer 0114, Gemeentebestuur Lichtenvoorde, Inventaris, Stukken van algemene aard, Verslagen en Statistiek, inventarisnummers 78 – 86.
nl.wikipedia.org/wiki/JanWillink

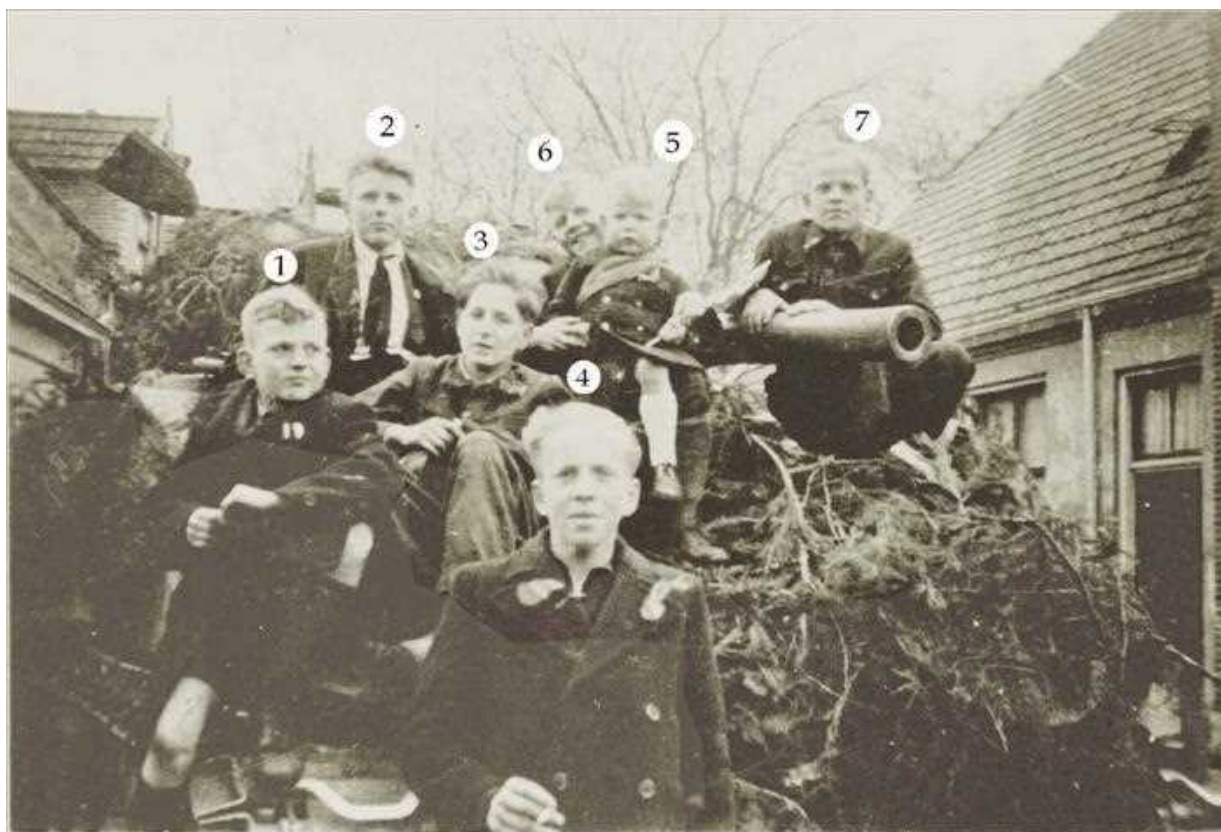
Ons zoekplaatje

Door Gerhard Eppingbroek

Geachte lezer, het zoekplaatje uit periodiek nummer 69 met de foto van de aanbidding van het pakket met 2000 handtekeningen aan burgemeester Groffen van Lichtenvoorde in 1977, leverde twee reacties op. De informanten waren deze keer: mevr. T. Stortelder-Roosma en de heer Wessels uit Mechelen. Naast de twee reeds genoemde namen werden verder herkend: De heer H. Meijerink (nr.1), Hanneke Kip (nr.2), Janna Kip-Kiers (nr.3), nn. (nr.4), Riet Holweg (nr.5) Alle informanten hartelijk dank. Als iemand in een van onze vroegere zoekplaatjes nog personen of zaken tegenkomt die nog niet bekend zijn, dan houden we ons ten zeerste aanbevolen voor

aanvullende informatie.

De nieuwe foto is een foto gemaakt met de bevrijding en beschikbaar gesteld door de familie Nijs. Deze foto werd al eens eerder getoond in periodiek nummer 40. We kregen toen geen enkele reactie. Dus nu nog maar eens geprobeerd. De intocht van de bevrijders in het voorjaar 1945. Jongens klonnen op een tank. Hier in de Dijkstraat ter hoogte van de toenmalige woningen van families Voorhuis en Nijs (nu Café Rest. Markt 5). Enkele van de jongens zijn bekend en staan hieronder vermeld. Mocht u een van de anderen herkennen, dan zouden we dit graag van u willen vernemen.

Graag willen we van u weten wie de genummerde personen op deze foto zijn.

1. Theo Nijs
2. Godfried Nijs
3.
4.
5.
6. Antoon Wekking
7.

Reacties graag aan: G.J.A. Eppingbroek, Koekoekstraat 16, 7102 AZ Winterswijk.
Tel. 0543-515408

Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde

Opgericht 28 oktober 1971

Secretariaat:
René Meekes
Watersnipstraat 12
7132 DG Lichtenvoorde
Tel.: 0544-378343
e.mail: volsecr@lijbrandt.nl

INSCHRIJFFORMULIER

Ondergetekende:

Naam:.....Voorletters:.....

Adres:.....

Postcode:.....Woonplaats:.....

Telefoon:.....E-mail:.....

Geef te kennen ingeschreven te worden als lid van de Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde.

Hij/zij heeft belangstelling voor één of meer van de volgende aandachtsgebieden:

0	Excursies/lezingen	0	Genealogie
0	Historie van Lichtenvoorde	0	Streektaal
0	Expositie/vitrines	0	Archeologie
0	Redactie periodiek	0	Bibliotheek
0		0	

Plaats:..... Datum:.....

Handtekening:.....

Door de secretaris van de vereniging in te vullen:

Lidnummer:..... Rondbrenggroep:.....

Voorzitter: J.A.M. Tjink
Schatbergstraat 56
7131 AS Lichtenvoorde
tel.: 0544-373123

Secretaris: René Meekes,
Watersnipstraat 12,
7132 DG Lichtenvoorde
tel.: 0544 378343

E-mail: info@oudheidkundelichtenvoorde.nl
Website: www.oudheidkundelichtenvoorde.nl
Werkgroep archeologie: www.oudheidkundelichtenvoorde.nl

Postgiro: IBAN NL28 INGB 0001 0077 34 t.n.v. Vereniging voor Oudheidkunde, Lichtenvoorde
Bankgiro: IBAN NL54 RABO 0336 1639 32 t.n.v. Vereniging voor Oudheidkunde

*snel, flexibel
en betaalbaar
digitaal drukwerk*

Kijk op:
www.mcwindos.nl

0544 373242 ☎ info@mcwindos.nl facebook.com/mcwindos